

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 27 (16638)

2003 чылдың
МАРТ 13,
четверг

Ат салган шагы 20.30
Садар өртээ 3 рубль.

Чазак Даргазының ажил-албаны

БЮДЖЕТ ХООЙЛУЗУНГА АТ САЛДЫНГАН

«Тыва Республиканың 2003 чылда республика бюджетиниң дугайында» ТР-ниң хоойлузунуң төлевилелин ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга каш удаа Чазак кежигүннериниң киржилгези-биле сайгарып чугаалашкаш, хүлээп алгаш, Улуг Хуралдың үстүкү палатазынче чоруткан. Төлээлекчилер палатазының март 4-те болган хуралынга ук хоойлунуң төлевилелин, орта хамааржыр документилерни чугаалашкаш, чүүлдүгзүнүп деткээш, Чазак Даргазынче ат салыры-биле чоруткан.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржак «Тыва Республиканың 2003 чылда республика бюджетиниң дугайында» ТР-ниң Хоойлузунга, орта хамааржыр болгаш өске-даа ниитизи-биле 14 хоойлуга атты март 11-де салган. 2003 чылдың бюджет

Хоойлузунга ат салганы-биле холбаштыр чыылганнарга байырны ол чедиргеш, республиканың социал-экономиказын хөгжүдеринге ужур-дузалыг документиниң күүселдезин чогумчалыг организаастаарынче оларны кыйгырган.

Республика бюджетиниң Хоойлузунга ат салырынын езулалынга ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызы В.И. Лавриненко, ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызының — саңхөө сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Р.С.Баян, ТР-ниң экономика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар С.Н.Сапова, республиканың Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитединиң даргазы О.С. Шириндүү, журналистер болгаш өскелер-даа киришкен.

Бистиң корр.

2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Хоойлужудулга палатазы 2003 чылдың февраль 13-те хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2003 чылдың март 4-те чүүлдүг деп көргөн

ЧУРУКТА: бюджет дугайында Хоойлуга Ш.Д. Ооржактың ат салып олурары.

1 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң чарыгдалдар талазы-биле 4397674 муң рубль түңге база орулгалар талазы-биле 4346410 муң рубль түңге бадылаар.

2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң чедишпес түнүгү ындыкы хемчээлин 51264 муң рубль түңге бадылаар.

Тыва Республиканың республика бюджетиниң акшаландырышкын талазы-биле чедишпес кезээн бюджеттин аңгы-аңгы деңгелдеринден бюджет чээлилерин база ол ышкаш Тыва Республиканың республика бюджетиниң 2003 чылдың январь 1-де байдалы-биле хостуг артыкшылын кириштирерин доктаадыр.

2 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче кирип турар орулгаларын дараазында чүүлдерден тургустунар кылдыр доктаадыр: федералдыг болгаш республика чергелиг үндүрүглери база чыылдаларны төлээнинден – бо Хоойлунуң 1-ги капсырылганында нормативтер езугаар тыртканынга дүүштүр; чер үндүрүүнден база хоорайларның болгаш хоорайга

деңгезин ажилчын суурларның, көдээ ажил-агый ужур-дузалыг черлериниң чер дээш аренда төлеверинден – бо Хоойлунуң 5-ки чүүлүнүң доктаатканы нормативтери-биле;

Кызыл хоорайның девискээринде бүрүткеттинген организацияларның үндүрүглеринден кирген орулгалардан – 6 хуу хемчээли-биле;

республика өнчүзүнде туруп турар акциялар талазы-биле дивидентилерден – орулгаларның 100 хуу хемчээли-биле;

Тыва Республиканың девискээринде туруп турар болгаш республика өнчүзүнге хамааржыр эт-хөренгини арендага дужааганындан кирген орулгалардан – орулгаларның 100 хуу хемчээли-биле;

Россия Федерациязының база Тыва Республиканың хоойлужудулгазының доктаатканы чуруму езугаар – албан төлеверлерден болгаш чыылдалардан, күрүнениң каттышкан бүдүрүлгө черлериниң, үндүрүг төлээниниң соонда арткан орулгалыг кезээнден;

күрүнениң каттышкан бүдүрүлгө черлериниң эт-хөренгинин садып-саарганындан кирген орулгалардан Россия Федера-

циязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазынын доктааткан чуруму езугаар;

чер ниитиниң байлаан ажылааны дээш төлеверлерден база чер ниитиниң байлааны дугайында геологтуг медээлер дээш төлеверлерден кирген орулгалардан – бо Хоойлунуң 8-ки чүүлүнге дүүштүр;

республика өнчүзүнге туруп турар эт-хөренгини ажыглааны дээш кирген өске-даа акша-орулгалардан база ол ышкаш республика бюджетинден акшаландырттынып турар республика чергелиг албан черлериниң чөпшээреттинген хевиринге ажил-чорудулгазындан кирген акша-орулгалардан – Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр;

хамааты эрге-хоойлу талазы-биле дүрүмге административтиг, кеземче харысалгазынга, оон иштинде торгаалдарга, орнун дуглааны (компенсастааны), каража-когарал эгиткени хемчеглерни ап чорутканындан кирген орулгалардан – Россия Федерациязының хоойлузунга дүүштүр;

(Уланчызы 2-ги артында).

Бо чылдың февраль айда электри энергиязын үе-үлөп үзүктелдирип берип эгелээнинге холбаштыр республиканың чоңунга Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д. ООРЖАКТЫҢ

КЫЙГЫРЫ

Хүндүлүг чоңум! 2002 чыл доозулган болгай. Ол политиктиг болгаш экономиктиг байдал талазы-биле дүшкүрүлүг чыл болган. Республика Конституциязының негелдезин езугаар Чазак бодунуң эрткен чылдагы ажил-чорудулгазынын дугайында отчетту белеккээп болгаш ону республиканың Улуг Хуралына кириген. Чоннуң ол документ-биле таныжары дооступ турар.

Эрткен чылдың түңнелдери биске идегелди берип турар. Хамаатыларның улуг нуруузу Чазактың ажил-чорудулгазын эки деп үнелеп турары өөрүнчүг.

Парламентиниң депутаттары Чазактың ажилдап кылганы республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң баш удур көрүүшкүнүн болгаш Тыва Республиканың 2003 чылда бюджетиниң дугайында Тыва Республиканың хоойлузун чүүлдүгзүнген болгаш хүлээп алган.

Бистиң мурнувуста дыка дүшкүрүлүг болгаш берге ажил тургустунган. Ооң түңнели эрге-чагырганың бүгү звенолары болгаш күш-ажылчы коллективтер кайы хире эптиг, демниг ажилдаарындан хамааржыр. Россияның составынга Тываның каттышканының алдан чылының

болгаш Кызыл хоорайның тозан чылының байырлалдарында белекел бүдүүзүндө бо сорулгаларны күүседиптеривиске бүзүрээр мен.

Бөгүн силерге бир чугула айтырып талазы-биле – **республиканың одалга-энергетика комплекзинге болгаш чуртталга-коммунал ажил-агыйына өрелер дугайында** чугааны кылыр бодадым.

Чуртта электроэнергия болгаш чуртталга-коммунал ажил-агыйының реформазы узамдыккан, алыс дөзүн алырга, социал-экономиктиг хөгжүлдөгө шаптык кадып туруп берген.

Мындыг таварылгада республиканың Чазак, чер-черде бот-башкарылга органнары, күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчулары улуг кичээнге ийи экономиканың бааза адырларыне угландыра берген. Ам дээрзинде кыш доозулбаан, а Чазак дараазында чылдың кышкы сезонунга белекел ажилдарын чорудуп эгелээн. Хөмүр-даш уургайын, оруктарны, харылзааны, газ ажил-агыйын, социал-культура объектилерин, чуртталга бажынарның кышка канчаар белеккээрин планнап, саңхөөгө, кижини болгаш материал-техниктиг хереглелге

акшаландырышкынны санап эгелей берген.

Сөөлгү 6-7 чылдың дургузунда доктаамал дүшкүрүлүг ажилдап келгеннистин түңнелинде, өске крайларга болгаш областтарга бүдүн-бүдүн хоорайлар доңуп, амыдырал хандырылганынын объектилери сандан үнүп турган ындыг улуг аварияларны одалга-энергия комплекзинге болдурбаан бис. Чазактың, шахтерларның, транспортчуларның, чуртталга-коммунал болгаш газ ажил-агый ажилдакчыларынын күженишкенинин ачызында

(Уланчызы 4-5-ки артында).

2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында

(Уланчызы, Эгези 1-ги арында).

Тыва Республиканың республика бюджетинче кирип санаар ужурлук өске-даа үндүрүлгөрдөн, чыылдалардан, каайлылардан база телебирлерден – Россия Федерациязының база Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр;

2002 чылдын январь 1-де тургустунуп келген байдал езугаар үндүрүт төлекчилериниң өрезин дуглаанындан кирип турар акша-хөреңгилерин, материалдыг чиг эт баазанын катап тургустунарынга тырткан акшаларны, чер иштиниң байлаан ажыглааны дээш төлевирлерге база ол ышкаш бо Хоойлунуң 1-ги капсырылгазында хемчеглер езугаар айыттыгандан үндүрүлгөрдүн үезинде төлевирин кылбааны дээш хөөлер болгаш торгаалдарны Тыва Республиканың республика бюджетиниң орулгаларының акша-хөреңгилеринче кирип санаар кылдыр доктаадыр.

3 чүүл. 2003 чылда организацияларның орулгаларына үндүрүлгөрдөр кожууннарның болгаш Ак-Довурак хоорайның бюджеттеринче 18 хуу хемчээли-биле Кызыл хоорайның бюджетинче – Кызыл хоорайның девискээринде бүрүткеттинген организацияларның орулгаларына санаан акша-түннериниң – 12 хуу хемчээли-биле кирип санаар кылдыр доктаадыр.

4 чүүл. Үндүрүлгөрдөр кодекизиниң 1-ги кезээнин көрдүнгени үндүрүлгөрдөр онаарының удур хемчеглеринге ажыглап турар 116, 117, 118, 120 (1-ги база 2-ги пункттары) 125, 126, 128, 129, 129.1, 132, 134, 135 (2-ги пункт) болгаш 135.1 чүүлдери-биле торгаалдарының акша-хөреңгилериниң ниити түнүп республика болгаш тус чер бюджеттеринче дараазында хемчээл-биле кирип санаар кылдыр доктаадыр:

Тыва Республиканың республика бюджетинче – 25 хуу; тус чер бюджеттеринче – 25 хуу.

5 чүүл. 2003 чылда хоорайларның болгаш хоорайга деннээн ажылчын суурларның чер үндүрүлгөрдөр төлекчилери база ол ышкаш черге күрүнө өчүзүнү аңгылаарына чедир Тыва Республиканың күрүнө өчүзүнге туруп турар хоорайларның болгаш хоорайга деннээн ажылчын суурларның аренда телебириниң төлекчилериниң айыттыгандан төлевирлериниң долу хемчээли-биле Федералдыг казначейство органнының шилчидилге санынче оларның төлевирлериниң орулгалары долу хемчээли-биле дараазында үлегер езугаар Тыва Республиканың бюджеттериниң деннелдериниң аразында нормативтериниң талазы-биле доктаадыр:

Тыва Республиканың бюджетинче – 50 хуу; тус чер бюджеттеринче – 50 хуу.

2003 чылда кедээ ажыл-агый ужур-дузалыг черлер дээш чер үндүрүлгөрдөр төлекчилери база ол ышкаш черге күрүнө өчүзүнү аңгылаанынга чедир Тыва Республиканың күрүнө өчүзүнде туруп турар кедээ ажыл-агый ужур-дузалыг черлер дээш аренда телебириниң төлекчилери айыттыгандан төлевирлериниң долу хемчээли-биле Федералдыг казначействонуң органнының агар санынче шилчидер, оларның төлевирлеринден кирген орулгалары дараазында хуваалда езугаар Тыва Республиканың бюджет деңнелдериниң аразында нормативтер-биле:

Тыва Республиканың республика бюджетинче – 10 хуу; тус чер бюджеттеринче – 90 хуу.

Черге хамаарыштыр күрүнө өчүзүн, федералдыг өчү, Тыва Республиканың өчүзү болгаш муниципалитет тургузуунуң

өчүзү деп аңгылаан соонда, чер участоктары дээш аренда төлекчилери, айыттыгандан төлевирлерини Федералдыг казначействонуң органнының агар санынче шилчидер, чер участоктарының өчү талазы-биле тургустунганы эрге езугаар Тыва Республиканың бюджеттериниң чогуур деннелдериниң орулгаларынче кирип санаары-биле оларны шилчидер.

2003 чылда чер участоктарын сатканының акша-хөреңгилерин болгаш чер участоктарының аренда керээлерин чарарына эргени сатканындан оларны садарының нормалары езугаар чарыгдалдары дээш тыртар түнүгө Россия Федерациязының Чазааның база Тыва Республиканың Чазааның доктаатканы-биле Федералдыг казначейство органнының агар санынче кирер болгаш нормативтер езугаар шилчидер кылдыр доктаадыр;

республика өчүзүн хавыраарына чедир шимчeves э-хөреңгиниң объектилери турган черге күрүнө өчүзүн аңгылаанынга чедир республика өчүзүнге туруп турган чер участоктары дээш Тыва Республиканың республика бюджетинче – 100 хуу;

черге күрүнө өчүзүн аңгылаанынга чедир күрүнө өчүзүнге туруп турган өске-даа чер участоктары дээш:

Тыва Республиканың республика бюджетинче – 35 хуу; тус чер бюджеттеринче – 50 хуу.

Черге күрүнө өчүзүн аңгылаанының соонда, федералдыг, Тыва Республиканың, муниципалитет тургузуунуң өчүзү кылдыр чер участоктарын сатканындан акша-хөреңгилер база чер участоктарын арендаар керээни чарарына эргени сатканындан, оларны Тыва Республиканың Чазааның тургусканы норма езугаар садарына чарыгдан акша-түннү тыртканындан, Тыва Республиканың өчүзүнге туруп черлерге база тус чериниң бот-башкарылгазында турар муниципалдыг тургузугнуң өчүзүнде – черлерге, Федералдыг казначействонуң органнының агар санынче кирер болгаш оларның-биле Тыва Республиканың бюджеттериниң чогуур деңнелдеринче чер участоктарының өчүзүнге тургустунган эргеге хамаарыштыр шилчидер кылдыр доктаадыр.

6 чүүл. 2002 чылда күштүг турган чер үндүрүлгөрдөр эге хемчээли 2003 чылда 1,8 коэффициент-биле черлерниң бүгү-ле категорияларына ажыглаттынар кылдыр доктаадыр.

7 чүүл. 2003 чылда долгандыр турар бойдуска (бир эвес хора чедирген бойдус объектиси хейниитиниң ажыгалында турар болза) чедиртирген хораны эгидериниң дугайында комудалдарның түнү база хавыртырган аңнаар, балыктаар херекселдерни сатканындан кирген акша-хөреңгилерни, ол херекселдерниң дузазы-биле хоойлу үрөп тургаш тыпкан олча-тывышты, хавыртыгандан болгаш когаралды эгиткен түнүндөн аңгыда, күрүнениң бойдус заповедниктериниң база национал парктарының девискээринге чурум үрээшкени дээш тус чер бюджеттеринче шилчидер.

8 чүүл. Чер иштиниң байлаан ажыглааны дээш чаңгыс катап болгаш доктаамал төлевирлерден кирген орулгалары база чер иштиниң байлааны дугайында геологтуг медээлер дээш төлевирлерден кирген орулгалары дараазында нормативтер-биле хувааттынар:

Тыва Республиканың республика бюджетинче – 15 хуу; тус чер бюджеттеринче – 45 хуу.

9 чүүл. 2003 чылда республика өчүзүнде туруп турар болгаш күүседикчи эрге-чагырганың органнының оперативтиг баштаар черинге дамчыттыгандан э-хөреңгини арендага дужаганындан орулгалары Тыва Республиканың республика бюджетиниң хөреңгизи-биле акшаландыртынып турар чарыгдалдар болгаш орулгаларның дөзевилелдеринге (сметазынга) үндезилээш, Тыва Республиканың республика бюджетиниң орулгаларына долу хемчээли-биле көрдүнгөн болгаш айыттыгандан черлериниң орулгаларының болгаш чарыгдалдарының дөзевилелдеринге кестүп турар кылдыр доктаадыр.

Кирип турар акша-хөреңгилер айыттыгандан албан черлериниң агар саннарына илереттигер, федералдыг казначействонуң ажык органнына ол албан черлерин ажаап тударынга, бюджет акшаландырышыкынының немелде дөзү кылдыр болгаш материал-техниктиг баазаның сайзыраарына база ону тудар түнүгүн кырындан бо Хоойлунуң 14-кү чүүлүнүң доктааттыганы-биле чорудар.

10 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгилериниң кол башкарылгазының эргезинге туруп турар сайгарлыкчы чоруктан база өске-даа орулгалар эккеп турар ажыл-чорудулгандан бюджет албан черлериниң алганы акша-хөреңгилерни бо Хоойлунуң 14-кү чүүлүнүң тодарадып тургусканы чарыг ужурлуг түнүгүн кырындан бюджет албан черлерин чарыгдар, бюджет организацияларының бактаап турары үстүнде турар организацияларның бадыткааны орулгалар болгаш чарыгдалдар дөзевилелдинге дүүштүр Тыва Республиканың чээли албан черлеринде ажыттыгандан агар саннарында акша-хөреңгиниң артыкшылының деңнели-биле доктаадыр.

Сайгарлыкчы чоруктан база оон-даа өске орулга эккеп турар ажыл-чорудулгалардан күсүлдези боттаныр бюджет организацияларының чарыг болгаш төлээр ужурлук керээлери, оларны бадыткааны дөзевилел (смета) езугаар орулгалары болгаш чарыгдалдарны бо Хоойлунуң 34-кү чүүлүнде тургускан чуруму езугаар чорудар кылдыр доктаадыр. Бюджет албан черлериниң сайгарлыкчы чоруктан болгаш өске орулгалар эккеп турар ажыл-чорудулгаларында акша-хөреңгилерниң кирип турарының үчедун болгаш ажыгдал-чарыгдалын Тыва Республиканың республика бюджетиниң күүселдезиниң дугайында операцияларының отчет документалерин көргүскөш, Тыва Республиканың республика бюджетиниң кол башкарыкчылары болгаш акша-хөреңгизиниң алыкчылары боттандырар.

11 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинче орулгаларының кол дөстөрдөн кирерин бо Хоойлунуң № 2 капсырылгазынга дүүштүр санаар.

12 чүүл. 2003 чылда «Тыва-энерго» ААН-ден база «Тувком-музэнерго» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгө черинден чылыг энергиязының ажыктыг салышыкынындан Тыва Республиканың Девискээр энергетика комиссиязын тударына тыртар акша-хөреңгилерни Тыва Республиканың республика бюджетинге орулгалар талазы-биле «Үндүрүт (Төнчүзү 3-кү, 4-кү арындарда).

Валерий Севильбаевич ШАРАВИИ

Бо чылдың март 8-те, үр болгаш аар араанының соонда, кескү журналист, чогаалчы, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Валерий Севильбаевич Шаравии амыдыралдан чарлып чоруткан.

В.С.Шаравии 1929 чылдың май 29-та Тыва Арат Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунуң Чадаана сумузунга малчын арат, бызаңчы болгаш дарган, улусчу тургузугнуң идепкейлиг киржикчизи кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнгөн. Бодунуң ажыл-чорудулгазын эрте эгелээш. 1950 чылда Кызылда ортумак школаны дооскан, улаштыр «Шын», «Сылдысчыгаш» солуннарга корреспондент бооп ажылдай берген. Амыдыралчы идепкейлиг туружу дээш В.С. Шаравиини 1952 чылда ВЛКСМ Тыва обкому Москвада комсомолдун Төп школазынче өөредип чоруткан. Үш чыл иштинде кызымак өөредилгениң түннелинде ол журналистичи ажылдың теориязын болгаш практиказын чедип алган. В.С.Шаравии өөредилгезинден чанып келгеш, «Сылдысчыгаш» солуннуң харысалгалыг секретарының албан-дужаалына, «Тываның аныяктары», «Молодежь Тувы» солуннуң килдис эргелекчизинге ажылдап чораан. В.С.Шаравии 1957 чылда

Хабаровскиде партияның дээди школазынга өөренип кирген. Өөредилгезин чедишкенин дооскаш, ажылынга чоорту депшип эгелээш: «Тываның аныяктары» солуннуң харысалгалыг секретарына, СЭКП обкомунуң инструкторуна, «Тываның аныяктары» солуннуң редакторуна ажылдап чораан, 1968 чылда республиканың радиотелевидение дамчыдылга комитетиниң даргазының оралакчызынга, оон улаштыр телестудияның директоруна ажылдап чораан. Ийи чыл эрткенде, «Шын» солуннуң редакторунуң оралакчызынга, оон соонда редакторуна томуйлаткан. Бо бедик, харысалгалыг болгаш ханы профессионал ажылга В.С.Шаравии удуртукунуң эң дээр шынарын көргүзүп, Тываның журналистериниң чаа аныяк салгалының башкызы апарган.

В.С.Шаравии журналистичи ажыл-чорудулгазын чогаалчының ажылы-биле холбаштырып келген. Ол хей санныг уран-чечен очерктериниң, чурумалдарның, рассказтарның автору, чогааткан шүлүктөрүнүн «Авамның хайыразы», «Сеткилимниң аккыр чечээ» деп чыындааларын, «Салымчолдун шорааннары» деп ийи томнуг романны номчукчуларга бараалгаткан.

В.С.Шаравии чүс чыл чартыы чогаадыкчы болгаш хей-ниити ажыл-чорудулгазынга ачы-хавыязы дээш «Хүндүлдин Демдээ» орден, хей санныг медальдар, төлептиг бедик херек демдектери-биле шаңнаткан, аңаа «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывысқан. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутатына сонгудуп чораан.

Валерий Севильбаевич Шаравииниң чырыткылыг тураскаалы болгаш чогаадыкчы омур-хевири бистиң чүректеривиске кезээде артар.

Ооржак Ш.Д., Ооржак Д.К.-Х., Ооржак Д.Д., Маспък-оол А.А., Очур-оол В.С., Шириндүү О.С., Ширшин Г.Ч., Кудажы К.-Э.К., Хертек А.О., Сат К.К., Маслов В.Л., Чадамба В.Ф., Тасоол Р.В.

«Шын» солуннуң коллективи ук солунну 18 чыл дургузунда удуртуп, журналистичи кадрларның башкызы чораан бистерниң хүндүткелдиң эживис, акывыс, дагдыныкчывыс, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы

Валерий Севильбаевич ШАРАВИИНИҢ

74 харлыында аар арааш мөчээни-биле ооң өг-бүлезинге, төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илереттисе.

Силерниң чырык омур-хевириңер бистиң чүректеривиске кезээде артар.

«Шын» солуннуң коллективи.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазы журналистиканың хоочуну, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты чораан

Валерий Севильбаевич ШАРАВИИНИҢ

мөчээни-биле ханы кажыдалды өг-бүлезинге, төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге илередип тур.

Суг-Аксы школазының дирекциязы, Сүт-Хөл кожуунуң өөредилге килдизи Суг-Аксы эге школазының ажылдакчызы

Юрий Николаевич ОЧУР-ООЛДУҢ

хенертен мөчээни-биле ооң авазы, Сүт-Хөл кожуунуң хүндүлүг хамаатызы, күш-ажылдың хоочуну, Улус өөредилгезиниң тергиини, улуг башкы болгаш методист аттарның эдилекчизи Галина Кежегеевна Очур-оолга, өөнүн ишти методист башкы, Улус өөредилгезиниң тергиини Галина Херел-ооловна Очур-оолга ханы кажыдалды илередип тур.

(Эгези 1-ги, 2-ги арылгарда)

онаавас орулгалар» деп кезээн база чарыгдалдар талазы-биле «Өске-даа чарыгдалдар» деп кезээнге көргүстүнер кылдыр тургузар.

13 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинин чарыгдалдарының хуваалдазын эгелер аайы-биле база эгелериниң адаанда турар эгелери-биле Тыва Республиканың бюджеттеринин чарыгдалдарының функционалдык бөлүктээшкинин бо Хоойлунун №3 капсырылганын эзугаар бадылаар.

14 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинин чарыгдалдарының ведомстволуг тургузуун бо Хоойлунун 4-кү капсырылганын эзугаар бадылаар.

15 чүүл. Тыва Республиканың Чазаа 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында «Тыва Республиканың Хоойлузунун күсселдезиниң үезинде Тыва Республиканың бюджетинин кол башкарыкчыларының кириген дилээбиле дараазында чүүлдерге өскерилгелер кириер эргелиг».

Тыва Республиканың республика бюджетинин чарыгдалдарының ведомстволуг тургузуунга — аңгы албан черлеринин ажил-чорудулганын азы чарыгдалдарының хевирлерин акшаландырар талазы-биле бүрүн эргезин дамчыткан таварылгада;

Тыва Республиканың республика бюджетинин экономиктиг, функционалдык болгаш ведомстволуг тургузуунга — бюджет аразының хамаарылгаларын таарыштырары-биле күрүнениң аңгы бүрүн эргелерин боттандырарына көрдүнгөн акша-хөреңгилерни тус черниң эрге-чагыргазында дамчытканда;

Тыва Республиканың республика бюджетинин ведомстволуг, функционалдык болгаш экономиктиг тургузуунун чарыгдалдарына — 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинин экономиктиг бөлүктээшкининин чамдык адырларына камналга тыптып келгенде;

Тыва Республиканың республика бюджетинин функционалдык болгаш экономиктиг тургузуунун чарыгдалдарына — Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге бюджет акша-хөреңгизинин алыкчыларындан суд органның күүседикчи бижинге үндезилеп кеземче кыйгыры болган таварылгаларда;

Тыва Республиканың республика бюджетинин ведомстволуг, функционалдык база экономиктиг тургузуунун чарыгдалдарына — Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының база тус чер чагыргазының органның үндүрткен акша-хөреңгизинин тундун кырындан Тыва Республиканың Чазааның курлавыр фондузунун акша-хөреңгизининге;

Тыва Республиканың республика бюджетинин ведомстволуг, функционалдык база экономиктиг тургузуунун чарыгдалдарына 2003 чылдын январь 1-нин байдалы-биле Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинин артыкшылдыг тундун кырынга, Россия Федерациязының Саң-хөө яамызының Тыва Республика талазы-биле Федералдык казначейство эргелелиниң агар саннаринда бо Хоойлунун 36-гы чүүлүнге дүүштүр;

өске таварылгаларда Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулганын тургусканын эзугаар кириер.

16 чүүл. Тыва Республиканың Чазаа 2003 чылда Тыва Республиканың күрүне албан-хаакчытарының болгаш бюджетке хамааржыр организацияларының база эргелелдеринин санын көвүдедир шийтпир хүлээп алыр эргези чок.

Тус чер чагыргаларына 2003 чылда муниципалдыг албан-хаакчытарны болгаш бюджетке хамааржыр албан черлеринин база организацияларының ажилдакчыларының санын көвүдедир шийтпир хүлээп албазын сүмелээр.

17 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың саң-хөө фондузунун хемчээлин муниципалдыг тургузууларны деткири-биле 1499458 мун рубль түнге бадылаар.

Ооң иштинде: (мун рубль) муниципалитет тургузууларының хандырылганын талазы-биле бюджеттин денелдерин экижидеринге күрүнөден дузаламчы

17 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың саң-хөө фондузунун хемчээлин муниципалдыг тургузууларны деткири-биле 1499458 мун рубль түнге бадылаар.

Ооң иштинде: (мун рубль) муниципалитет тургузууларының хандырылганын талазы-биле бюджеттин денелдерин экижидеринге күрүнөден дузаламчы

1357828,

нефтени, нефть продуктуларын, одаар чүүлдү болгаш аш-чөм бараанарын (акцизиг бараанардан аңгыда) кыдыкы Соңгу чүктүн районнарынче база аңаа деңнээн черлерде чурттакчы чонну хандырырынга, социал адырның бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга база чуртталага коммунал ажил-агылынга чүктү сөөртүп эккээр хуусаазы кызыгаарлыг черлерге чүк сөөртүрүнге болгаш садып аарынга күрүнениң саң-хөөзүнге деткимче субсидиялар (акша-дузаламчы) 141630.

Муниципалитет тургузууларының саң-хөө талазы-биле дуза кылдыр 2003 чылда муниципалитет тургузууларны саң-хөө талазы-биле деткиринин республика фондузу акша-хөреңгинин түнүн бо Хоойлунун №5-ки капсырылганы эзугаар бадылаар.

Бадылаашкын акша-хөреңгинин түнүн муниципалитет тургузууларын саң-хөө талазы-биле деткиринин республика фондузундан тус чер бюджеттеринин күүселдезиниң үезинде тургустунуп келген сезонуг негелделерни өөренип көргөш, ай санында шилчидер.

18 чүүл. Кыдыкы Соңгу чүк районнарынча болгаш аңаа деңнээн чүк сөөртүлгезинин хуусаазы кызыгаарлыг черлерге барааннар сөөртүлгезин хуусаа бетинде чорудары-биле күрүнениң саң-хөө деткимчези болгаш 2003 чылдын январь 1-ден эгелеп Тыва Республиканың өңчүзү кылдыр дамчыттынган, Федералдыг бюджеттен 1994-1995 чылдарда үндүртүнгөн эр-хөреңгинин ажилгаар чурумун Тыва Республиканың Чазаа ажилдап кылгаш, бо Хоойлу күштүг болуп эгелээн соонда, ийи айның дургузунда Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга бадылаары-биле хүлээдир.

19 чүүл. Муниципалитет тургузууларын деткири республика фондузунун база когаралдар эгидер фондузунун акша-хөреңгизинин тус чер бюджеттеринин акшаландырганының дугайында медээни дараазында отчеттук үеге чедир үш айдан эвээш эвес хуусаада Тыва Республиканың Чазаа ажилдап кылгаш, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче база Тыва Республиканың Саналга палатазынче чорудар.

20 чүүл. Акша-хөреңги талазы-биле дузаламчылар база бо Хоойлу эзугаар тус чер бюджеттеринче шилчидер кылдыр көрдүнгөн Тыва Республиканың республика бюджетинден өске-даа тускай сорулгалар дедир эгитпес шилчидилгелер чүглө Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың үндүртүлгелер болгаш бюджет дугайында хоой-

лужудулганын негелделерин күүсеткенде, кандыг-даа тускай таварылга, немелде база (азы) онза байдал чокка үндүртүнер кылдыр доктаадыр.

Россия Федерациязының бюджет кодекзининге дүүштүр Тыва Республиканың республика бюджетинден акша-хөреңги дузаламчызын дорт ап турар тус черниң бюджеттерин Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының төлээлекчи органның ревизия кылып хыналда чорудар эргелиг.

21 чүүл. Когарал эгидер (компенсация) фондузундан үндүртүп турар субсидияларның болгаш субвенцияларның хемчээлин база хүн бүрүнүн чарыгдалдарын акшаландырырынга ууланган субсидияларның болгаш субвенцияларның хемчээлин дараазында көрдүнгени-биле бадылаар:

«Россия Федерациязының инвалидтеринин социал камгалалының дугайында» деп Федералдыг хоойлу-биле — 30088 муң рубль түнге;

«Бичи уругларлыг хамаатыларга күрүне пособиелеринин дугайында» деп Федералдыг хоойлу-биле — 174298 рубль түнге; «Чернобыль АЭС-тин халавының түңнелинде, радиацияга алыскан хамаатыларын социал камгалалының дугайында» деп Федералдыг хоойлу-биле — 91 муң рубль түнге;

«Федералдыг чуртталага орансава политиказының үндезинеринин дугайында» деп Россия Федерациязының Хоойлузунга федералдыг хоойлу-биле өскерилгелерни болгаш немелделерни кириеринин дугайында болгаш коммуналдыг ачы-дуза база бажың-балгат телевинин төлээринин системазын өскерттип чаартыр талазы-биле Россия Федерациязының өске-даа хоойлужудулга актылары-биле бо Хоойлунун №6-гы капсырылганы эзугаар 41912 муң рубль түнге.

Тыва Республиканың Чазаа тус черниң эрге-чагырга органның кириген бижинин талазы-биле тургустунган чурум эзугаар субсидияларның болгаш субвенцияларның хемчээлинге өскерттилгелерни кириер эргелиг, бо чүүлдүн көрдүнгени-биле «Россия Федерациязында инвалидтеринин социал камгалалының дугайында» 1995 чылдын ноябрь 24-те

№181 УХ база «Бичи уругларлыг хамаатыларга күрүне пособиелеринин дугайында» 1995 чылдын май 19-та №81 УХ федералдыг хоойлуларны боттандырыры-биле тус чер бюджеттеринин көрдүнгени акша-хөреңгилеринин ниити хемчээлинин деңнели эзугаар чедир ажыглаттынмаан акша-хөреңгилерге өрени дуглаары-биле оларның алыкчыларына чорудар эргелиг.

22 чүүл. Социал адырның чарыгдалдарына фондунан үндүртүп турар дотацияларның хемчээлин база тус чер бюджеттеринин чарыгдалдарын дуглаарынга чоруттуган, чурттакчы чонга чурттаар чер база коммуналдыг ачы-дуза телевинин төлээринге субсидиялар бээри Тыва Республиканың Чазааның тургускан чурумун эзугаар боттаныр.

23 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинден хуу чок бюджет судаларын тус чер бюджеттеринин бюджет күүселдезинин үезинде түр үеге тыптып келир касса үзүктелешкинерин дуглаарына 2003 чылда Тыва Республиканың Чазаа херек апарган таварылгаларда саң-хөө чылының кызыгаары-биле акша-хөреңгинин үнер дөстери барда бээр эргелиг.

24 чүүл. Россияның юри-

диктиг эргелиг кижилери-биле үндүртүнгөн бюджет чээлилерин тускай сорулганыннан өскээр ажыглаанда, бюджеттин акша-хөреңгизин тускай сорулганыннан өскээр ажыглаан хуусаазының үезинде күштүг бооп турар Россия Федерациязының Төп банкызының чээли бээринге доктаадып тургускан хуузунун ийи дакпыр саң-түнү хемчээлдиг торгаалды онаар.

Тускай сорулгандан өскээр бюджет чээлилеринин акша-хөреңгилерин ажыглаан үезин, акша-хөреңгилерни өске сорулгалыг ажыглап эгелээн хүнүнден бюджет чээлилерин дедир Тыва Республиканың республика бюджетинин эгиткен азы тускай сорулга эзугаар ажыглаары-биле чоруткан хүнүнге чедир санаар.

Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизин тускай сорулгандан өскээр ажыглааны дээш торгаалды тыртарын Тыва Республиканың республика бюджетин күүседип турар органныр боттандырат.

25 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинден оон мурунда үндүртүнгөн, катап эгидер агар санче кирип турар бюджет ссудалары база бюджет чээлилерин база ол ышкаш оларны ажыглааны дээш төлевирлер Тыва Республиканың республика бюджетинче кирер.

26 чүүл. Тус чер бюджеттеринге тус черниң бот-башкарылга органнырынча магадылалы-биле бүдүрүлгө черлеринге болгаш организацияларынга бердинген бюджет ссудаларын база бюджет кредиттерин дедир эгидер ужурлуг хуусаазын сагываанда азы оларны тускай сорулганыннан өскээр ажыглаанда база ол ышкаш Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңги дузанын шупту хевирлеринин түнүн Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулганын тургускан чурумун эзугаар тыртар.

Тускай сорулгалыг чарыгдалдарга көрдүнгөн акша-хөреңгиден аңгыда Тыва Республиканың тус чер бюджеттеринин өрелерин дуглаарына база ол ышкаш тускай сорулгага чарыгдал акша-хөреңгинин өскээр ажыглаанда тыртар түннерни, Тыва Республиканың республика бюджетинин тус чер бюджеттеринден тыртар өрелер шилчилгезин аразында санажылга аргазы-биле тус чер бюджеттеринге Тыва Республиканың бюджеттеринин чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкининде «Бюджеттеринин өске денелдеринге саң-хөө дузазы» деп кезээниң талазы-биле тус чер бюджетинче шилчидери көрдүнгөн адырынче шилчидип болур.

27 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинде болгаш тус чер бюджеттеринин аразында уур-дедир негелделерни, оон иштинде Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының бюджет хоойлужудулганын дүүштүр тус черниң эрге-чагырга органнырынча магадылап турары хүлээлгелерин күүседиринин негелделери болгаш хуусаазы чедип келгенде, Тыва Республиканың Чазаа хүлээп алышкынын чорудар эргелиг.

28 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинин чарыгдалдарының тургузуунда Тыва Республиканың бюджет чээлилеринин фондузун 21600 муң рубль түнге бадылаар.

Тыва Республиканың бюджет чээлилеринин фондузу дараазында чүүлдерден тургустунар кылдыр доктаадыр:

(мун руб.)	
бюджет чээлилерин бергениннен кирген хуулар	1600,
өрениң кол түнүн дуглаарына	20000.

Тыва Республиканың бюджет чээлилеринин фондузунун акша-хөреңгизин биче сайгарлыкчы чорукту күрүнөден деткири-биле акшаландырырынга уулан-

дырат.

29 чүүл. 2003 чылда «Народный банк» деп ажык акционерлиг ниитилел Тыва Республиканың Чазааның даалгазы-биле юридиктиг эргелиг кижилерге болгаш биче сайгарлыкчы чоруктун өске-даа субъектилеринге Тыва Республиканың бюджет чээлилеринин фондузундан дедир эгидер үндезин-биле бюджет чээлилерин бээр болгаш оларны тускай сорулгалы-биле ажыглаарын база эгидерин хынаар кылдыр тодарадып доктаадыр.

30 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинин чарыгдалдарының тургузуунга 2003 чылда барааннарны хуусаа бетинде сөөртүп эккеп алырының саң-хөө талазы-биле деткири девискээр фондузу кыдыкы Соңгу чүктүн районнарынче болгаш аңаа деңнээн кызыгаарлыг хуусаада чүк сөөртүр черлерге барааннарны чедирип алырынга — 7800 муң рубль түнү бадылаар.

Кыдыкы Соңгу чүкче болгаш аңаа деңнээн кызыгаарлыг үеге чүк сөөртүр черлерге хуусаа бетинде барааннарны чедиреринге күрүнени саң-хөө талазы деткир девискээр фондузунун акша-хөреңгизи 2003 чылда дараазында чүүлдерден тургустунар кылдыр доктаадыр:

(мун рубль)	
бюджет чээлилерин бергениннен кирген хуулардан	200,
кол өрениң дуглаан түңнеринден	7600.

Кыдыкы Соңгу чүктүн районнарынче болгаш аңаа деңнээн кызыгаарлыг хуусаада чүк сөөртүр черлерге хуусаа бетинде барааннарны сөөртүрүнге күрүнени саң-хөө талазы-биле деткир девискээр фондузунун акша-хөреңгизи бердинер болгаш Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының бадылааны чурум эзугаар чарыгдаттынар.

Кыдыкы Соңгу чүктүн районнарынче болгаш аңаа деңнээн кызыгаарлыг хуусаада чүк сөөртүр черлерге хуусаа бетинде барааннарны сөөртүрүнге күрүнени саң-хөө талазы-биле деткири девискээр фондузунун акша-хөреңгизинин ажыглаар чурумун Тыва Республиканың Чазаа бо Хоойлунун күштүг болуп эгелээн хүнүнден эгелеп, ийи айның дургузунда Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга бадылаары-биле кириер.

Кыдыкы Соңгу чүктүн районнарынче болгаш аңаа деңнээн кызыгаарлыг хуусаада чүк сөөртүр черлерге хуусаа бетинде барааннарны сөөртүрүнге Тыва Республиканың Чазаа күрүнени саң-хөө талазы-биле деткир девискээр фондузунун акша-хөреңгизин албан черлеринге болгаш организацияларынга Тыва Республиканың хоойлужудулганы-биле дедир эгидер болгаш төлээр негелдеге тургускаш, ол акша-хөреңгилерин ажыглааны дээш өртөөн бо Хоойлунун күштүг болуп эгелээн хүнүнде Россия Федерациязының Төп банкызының чээли бээринге доктаадып тургускан хуузунун үштүн бири хемчээл-биле тыртар.

31 чүүл. 2003 чылда орук ажил-агыын акшаландырыры-биле Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинин 134086 муң рубль түнү (угландыраар) чорудар.

2003 чылда «Орук ажил-агы» деп кезээнин талазы-биле чарыгдалдарын дараазында дөстөрдөн боттаныр кылдыр доктаадыр:

Транспорт үндүрүүнден	100 хуу,
нефть продуктуларына акцизтеринден	50 хуу.
Чер үндүрүүнден болгаш хоорайларның болгаш хоорайларга деңнээн ажилчын суурларның чер дээш аренда телевинеринден	50 хуу.

Федералдыг бюджеттен субвенция база субсидиялар: *(Уланчызы 4-кү арында). (Төңүзү, Эгези 1-3-кү)*

арынарда).

2003 чылдын январь 1-де Тыва Республиканың республика бюджетинден акша-хөреңгилеринин артыкшылындан.

2003 чылдын январь 1-де тургустунуп келген автооруктуң ажылгакчыларының үндүрүг талазы-биле ерелерин дуглаарына акша-хөреңгилеринин шуптузун орук ажыл-агыйынче чорудар.

32 чүүл. 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинден инвестиция программаларының чарыгдалдарын акшаландырырга бо Хоойлунун 7-ги капсырылганының доктаатканы-биле акшаландырышкынын деңнели-биле боттандыраар.

Тус черниң инвестиция программаның сан-данзызынче кирген объектилеринин болгаш тудуларын акшаландырышкынын хемчээлин проект-дөзөвилел документилери чок болган таварылгада Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужуудула палатазының чөпшээрели-биле Тыва Республиканың Чазак объектлер болгаш оларны тударыңгы талазы-биле үезин катап эде тургузар эргелиг.

33 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге тыртар торгаалдар бюджет акша-хөреңгизинин алыкчыларының акша талазы-биле хүлээлгези суд органнарының күсөкчи бижинге үндөзилеп, өре төлекчилеринин Россия Федерациязының Төп банкызында азы чээли организацияларындан база ол ышкаш федералдыг казначейство органнарында ажыттынган агар санындан боттаныр кылдыр доктаадып тургузар.

Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге күсөкчинер ужуруг бюджет алыкчыларының акша талазы-биле хүлээлгези езугаар Федералдыг казначействонун органнарында ажыттынган агар саныннан акша-хөреңги тыртары казначействонун федералдыг органнары-биле чүгле тускай сорулгалыг чарыгының деңне-

линге, оларга көргүскен суд органнарының күсөкчи бижинге үндөзилеп Тыва Республиканың Чазак бадылааны чурум езугаар Тыва Республиканың бюджетинин ведомстволуг, функционалдыг, экономикаг тургузуу-биле чорудар.

34 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге күсөкчелери боттаныр, республиканың албан черлери-биле чарары болгаш төлээри керээлерни, Тыва Республиканың республика бюджетинин ведомстволуг, функционалдыг база экономикаг тургузуунун чарыгдалдарына дүүштүр бадылаттынган бюджет лимиттеринин хүлээлгелеринин деңнелинге чоруттунар кылдыр доктаадыр.

Республиканың албан черлеринин хүлээп алганы керээлерден үнүп турар күсөкчелери Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге боттаныр хүлээлгелер, оларга бюджет хүлээлгелеринден аңгыда бадылаттынган лимиттерин эртип турар сан-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге боттаныр болдунмас. Федералдыг казначействонун органнары таварыштыр тургустунган чурум езугаар орулгаларын болгаш чарыгдалдарының деңнелинге үндөзилеп, Тыва Республиканың республика бюджетинин акшаландырышкынын албан черлеринин, Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге боттаныр кылдыр доктаадып тургузар.

Ол керээлер талазы-биле кирип турар акша-хөреңгилер федералдыг казначействонун органнарында сайгарлыкчы чоруктан база өске-даа орулга эккээр ажыл-чорудулгалардан кирер агар санче шилчирттинер болгаш Россия Федерациязының үндүрүглер болгаш чыылдалар талазы-биле Тыва Республиканың кожууннар аразынын инспекцияларының материал-техниктиг баазаны күштелдиреринге, үндүрүг органнарының оран-савазынын камгалалына чарыгдаттынар.

36 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинин Россия Федерациязының Саңхөө яамызының Федералдыг казначействонун Тыва Республикада эргелелинин агар санна-

дырылганының касса талазы-биле тургустунган чурумун үрээл албан черлеринге Тыва Республиканың Чазак бюджет чарыгдалдарының төлеверин түр соксадыр эргелиг.

Күсөкчи эрге-чагырганың азы республиканың албан чериле чардынган керээ (азы Тыва Республиканың республика бюджетинин хүлээлгелеринден бедидир тургустунган керээнин кезээ) бо чүүлдүң негелделерин хажыдып турар болза, үстүнде турар организацияларнын хомудал бижии-биле суд таварыштыр күш чок кылдыр санаарын чедип алыр.

Тус чер бюджеттери-биле акшаландырышкыны турар албан черлери болган организациялар биле керээ чарып тура, үстүнде шийтир-биле дөмей шийтирни хүлээп аарын тус черниң эрге-чагырга органнарына сүмелээр.

35 чүүл. Россия Федерациязының Үндүрүглер болгаш чыылдалар яамызының Тыва Республиканың талазы-биле кожууннар аразынын инспекцияларының ажыл-чорудулганының түннелинде, тус чер бюджеттеринче немелде орулгаларнын киирерин хандыраар муниципалитет тургузуулары-биле керээлер чарып, дедир эгидер үндөзилеп боттаныр кылдыр доктаадып тургузар.

Ол керээлер талазы-биле кирип турар акша-хөреңгилер федералдыг казначействонун органнарында сайгарлыкчы чоруктан база өске-даа орулга эккээр ажыл-чорудулгалардан кирер агар санче шилчирттинер болгаш Россия Федерациязының үндүрүглер болгаш чыылдалар талазы-биле Тыва Республиканың кожууннар аразынын инспекцияларының материал-техниктиг баазаны күштелдиреринге, үндүрүг органнарының оран-савазынын камгалалына чарыгдаттынар.

36 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинин Россия Федерациязының Саңхөө яамызының Федералдыг казначействонун Тыва Республикада эргелелинин агар санна-

рында акша-хөреңгизинин артыкшылын Тыва Республиканың республика бюджетинин чогуур кезектеринин чарыгдалдарына немелде акшаландырышкынын кылдыр 2003 чылдын акшаландырышкынын кырындан «Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни кирибишаан, Тыва Республиканың Чазак тургустунган чурумун езугаар 2003 чылдын январь 1-нин байдалы-биле бо Хоойлунун 1, 13, 14 чүүлүнүн тургускан чурумун езугаар Тыва Республиканың Чазак чорудар эргелиг.

37 чүүл. Бо Хоойлунун 1, 11-ги чүүлдеринде доктааткан түнеринден Тыва Республиканың республика бюджетинче мөөнө-нелип кирер орулгалары хажыдышкынын болу бээр таварылгада, Тыва Республиканың бюджетинин күсөкчелеринин

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК
Кызыл хоорай №221 УХ' 2003 чылдын март 11.

ТАЙЫЛЫП:

Тыва Республиканың 2003 чылда быжыглаан бюджетин чарыгдалдар талазы-биле 5110,9 млн. рубльге, орулгалар талазы-биле 4995,9 млн. рубльге азы чарыгдалдар орулгалардан 115 млн. рубль хөй кылдыр тодараткан.

2002 чылга деңнээрге, хууда орулгалар 1,6 катап өзер азы 1021,0 млн. рубль болур. Федералдыг бюджеттен сан-хөө дузаламчызынын хемчээли 3970,5 млн. рубль.

Браккы Соңгу чүк районнарынга болгаш аңаа деңнээр черлерге барааннар (продукциялар) сөөртүп чедиреринге күрүнө деткимчезинге 222,9 млн. рубльди, «Инвалидтеринин социал камгалалынын дугайында», «Хоочуннар дугайында» Федералдыг Хоойлуларны боттандырырга 98,0 млн. рубльди көргөн. Урулгалары өг-бүлелерге ай санында пособиелер төлээринге 174,7 млн. рубль, ооң иштинде эрткен чылдарнын кредитор өрезин дуглаарына 43,7 млн. рубльди көргөн.

Оон аңгыда инвестицияларга 561 млн. рубльди азы 2002 чылга деңнээрге, 31,1 хуу хөйүнү, орук ажыл-агыйын күрүнөдеткиринге 134,1 млн. рубльди, чуртталга-коммунал ажыл-агыйын тударына чарыгдалдарны дуглаарына 203,1 млн. рубльди, оон иштинде хандырылганы четпес өг-бүлелерге чуртталга субсидиязынга 73,5 млн. рубльди чарыгдар.

Бюджет адырынын ажылдакчыларынын немей санаан шалыңына 2237,6 млн. рубльди азы 2002 чылга деңнээрге, 13 хуу өзүлдеги төлээр. Өскүс урулгаларны болгаш ажаалда-кежээл чок артык урулгаларны пособиелерин төлээринге 107,7 млн. рубльди төлээр. (15 хуу өзүлдеги). Продуктулар болгаш эм-таң садарына 295,1 млн. рубльди, тускай ортумак өөредилге черлеринин сургуулдарынын стипендияларына 6,1 млн. рубльди төлээр, азы 2,2 катап хөй өзүлдеги болур. Бир хүнде бир орунга аш-чем болгаш эм-таң чарыгдалдарынын долу нормаларын бюджетте бир дугаар айткан.

Бо чылдын февраль айда электри энергиязын үе-үелеп үзүктелдирип берип эгелээнинге холбаштыр республиканың чоңунга Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д. ООРЖАКТЫҢ

КЫЙГЫРЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

бистин бажынарывыста чылыг, газ, суг, чырык бар бооп арткан.

Россия Федерациязының Чазак болгаш Сибириниң федералдыг округу-биле бистин харылзааларыны быжыгып турар. Олар бистин ажыл-чорудулгавысты төлепти-биле үелеп турар.

Оон-биле кады **«Тываэнерго» ААН-ниң удурткучуларының хөдөилишкени бисти кайгадып турар**, олар эрткен чылдын май-июнь айларда электри энергиязын үе-үелеп үзүктелдирип эгелээнер. Бо чылдын февраль 17-ден 27-ге чедир үеде олар Кызыл хоорайның Лопсанчап кудумчунда бажынарда чурттап турар 2,2 муң өг-бүлелернин электри энергиязын үскен.

Маңаа Чазактын буруузу бар бе? Чок деп бодай-дыр мен. Чогуум-на харын ол адырнын экономикаг болгаш техниктиг нарын айттырларын шийтирлеринге дузалап турар болгай. Чогуум-на харын Чазак аңаа саңхөө-биле дузалап турар. Республикаже электри энергиязы Красноярск ГЭС-тен Саян-Шушенск ГЭС-ти дамчыштыр кээп турда, чогуум-на харын **Чазактын ачызында 1999 чылда оларнын 105 млн. рубль өрезин үндүр бижиткен.** 2000 чылдын эгезинден энергетиктер «арыг саазындан» — кандыг-даа өре чок ажылдап эгелээнер.

Хөмүр-дашчыларга, энерге-

тиктерге, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының ажылдакчыларына шалың төлеверинин айттырларын Чазак шийтирлеп турар, а херек кырында оларда акша бар бооп турар боордур. **Бюджетте организациялар ажыглаан энергиязы дээш төлеверлерни доктаамал төлөп турар**, Чазак «Тываэнерго» ААН-ниң «Россиянын ЧЭС» АН-биле, Россиянын Энергия яамызы, Красноярск энерго болгаш Сибирь энерго-биле ажыл-чорудулганы таарыштырып турар. Үстүнде айткан органнарнын специалистеринин каттышкан күженишкенин-биле ук адырга реформаны чорудуп турар. Ынчанмыже «Тываэнерго» ААН-ниң удурткучулары бо улуг ажылдын ийинде артып турар.

Электри энергиязын үе-үелеп үзүп турарын анализтеп көөрге, **Россия Федерациязынын хоойлужуудулганын езугаар алырга, ол дээрге болдурбас ужуруг чүүл бооп турар.** Чижээ, Россия Федерациязынын Негелде кодексинин 546 чүүлүнде болгаш «Энергия бээр АН-ниң хереглекчилерге энергия бээрин үе-үелеп үзүктелдирерин болдурбас болгаш энергия херегелени эргелеп-башкараары экижидер талазы-биле комплекстиг хемчеглер дугайында» «Россиянын ЧЭС» АН-ниң (А.Б. Чубайс) 2000 чылдын март 13-те №132 доктаалында айтканын езугаар алырга, **чонга электри энергиязы бээрин баш удур сагындырып болгаш чөп-**

шээрехилге чокка үзерин хоораан бооп турар.

Эрткен чылын электри энергиязын үе-үелеп үскенинин түннелинде, кажан аарыг кижилер болгаш кезер эмчилер кезишкени үезинде чырык чок артканда, «Тываэнерго» ААН-ниң, «Тыва коммунаэнерго» КУБ-туң удурткучуларын республика прокуратуразы сагындырган. Ол сагындырышкындан түннел кылбаан. Оларнын фамилия, аттарын адап көрей: ол дээрге **«Тываэнерго» ААН-ниң чингине директору Николай Ооржакович Данзы, ол организациянын энергия сайгарар начальниги Иван Викторович Денисов, «Тыва коммунаэнерго» (КУБ-туң) директору Виталий Павлович Мельниченко болгаш ол организациянын энергия сайгарар начальниги Юлия Николаевна Ватулина, «Красноярск энерго-хайгааралдын» Тывада салгырынын начальниги Антонина Тимофеевна Павлова болгаш оон ораалакчызы Владимир Иванович Кочетков олар-дыр.**

Бо удурткучуларны болгаш мени чалаан Лопсанчап кудумчунда чурттап турар хамааттыларнын чыгыжына электри энергиязын чүге үзүп турганына хамаарыштыр чогуур харыны олар берип шыдаваннар. Чурттакчы чон 11 хонук иштинде канчаар качыгдал турганын, караңгы экижидерге балыг-бышкына таварып турганын, тос каат бажынарда лифтилер ажылдавайн турганын чугаалап турдулар. Бо

үениң дургузунда балыг-бышкын эмнээр черлерге чеже кижилер барбаан дээр, чеже электри приборлары сандан үнмээр дээр, кижилер кайгаар-дыр. Чүү дээш ындыг болганын? 2,2 муң өг-бүледен электри энергиязы дээш чүгле 137 өг-бүле өрелиг болган. Өрезинин түңү 141 муң рубль.

«Тываэнерго» ААН-ниң болгаш «Тыва коммунаэнерго» КУБ-туң удурткучулары хоорай чарыгдары-биле кады ол ерелерни чыгып алыр тургаш, чылыг, чырык дээш өрөзи чок, харын-даа мурнады төлеп турган кижилерни берге байдалга таварыштырган. Ол кижилер пенсия, пособиеси, шалыңы эвээш турда-ла, өртектерни төлеп турганнар.

Бо айттырыгы Чазак хуралына чугаалажып көөр дугайында шийтирни хүлээп алган. Буруулугларга яланы онаар. Хүлээп алган шийтирнин дугайын чонга дындадыр.

Мындагы янызыг чүүлдер катаптавазын дээш силерге, чаңгыс чер-чурттуларым, чугаалаарым болза:

чүнүң-даа мурнунда, бистер, шуптувус **электроэнергетика реформазына холбаштыр кандыг айыылга таваржып келгенивисти билген турар ужуруг бис.** Бо айттыргы талазы-биле бөлүк хоойлуларны Россия Федерациязынын Федералдыг Хуралында чугаалажып турар болгаш удавас хүлээп алыр. **Электри энергиязынын рыногунга хостуг өртектерни болгаш тарифтерни киирерин бо-**

үезинде кассага тургустунуп келген түр үениң үзүктелишкенин дуглаары-биле Россия Федерациязынын база Тыва Республиканың бюджет дугайында хоойлужуудулганынын көрдүнген чурум-биле коммерция банкларынын чээлилерин база бюджет чээлилерин киириштирерин Тыва Республиканың Чазакка чөпшээрээр.

38 чүүл. Бо Хоойлунун 1, 13, 14-кү чүүлдеринин тургусканы түннеринин кызыгаары-биле 2003 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинин акшаландырышкынын хуваалдазын бо Хоойлунун №8 капсырылганында республиканың тускай сорулгалыг программаларынын сан-данзызы езугаар бадылаар.

39 чүүл. Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК

Кызыл хоорай №221 УХ' 2003 чылдын март 11.

Тыва Республиканың 2003 чылда быжыглаан бюджетин чарыгдалдар талазы-биле 5110,9 млн. рубльге, орулгалар талазы-биле 4995,9 млн. рубльге азы чарыгдалдар орулгалардан 115 млн. рубль хөй кылдыр тодараткан.

2002 чылга деңнээрге, хууда орулгалар 1,6 катап өзер азы 1021,0 млн. рубль болур. Федералдыг бюджеттен сан-хөө дузаламчызынын хемчээли 3970,5 млн. рубль.

Браккы Соңгу чүк районнарынга болгаш аңаа деңнээр черлерге барааннар (продукциялар) сөөртүп чедиреринге күрүнө деткимчезинге 222,9 млн. рубльди, «Инвалидтеринин социал камгалалынын дугайында», «Хоочуннар дугайында» Федералдыг Хоойлуларны боттандырырга 98,0 млн. рубльди көргөн. Урулгалары өг-бүлелерге ай санында пособиелер төлээринге 174,7 млн. рубль, ооң иштинде эрткен чылдарнын кредитор өрезин дуглаарына 43,7 млн. рубльди көргөн.

Оон аңгыда инвестицияларга 561 млн. рубльди азы 2002 чылга деңнээрге, 31,1 хуу хөйүнү, орук ажыл-агыйын күрүнөдеткиринге 134,1 млн. рубльди, чуртталга-коммунал ажыл-агыйын тударына чарыгдалдарны дуглаарына 203,1 млн. рубльди, оон иштинде хандырылганы четпес өг-бүлелерге чуртталга субсидиязынга 73,5 млн. рубльди чарыгдар.

Бюджет адырынын ажылдакчыларынын немей санаан шалыңына 2237,6 млн. рубльди азы 2002 чылга деңнээрге, 13 хуу өзүлдеги төлээр. Өскүс урулгаларны болгаш ажаалда-кежээл чок артык урулгаларны пособиелерин төлээринге 107,7 млн. рубльди төлээр. (15 хуу өзүлдеги). Продуктулар болгаш эм-таң садарына 295,1 млн. рубльди, тускай ортумак өөредилге черлеринин сургуулдарынын стипендияларына 6,1 млн. рубльди төлээр, азы 2,2 катап хөй өзүлдеги болур. Бир хүнде бир орунга аш-чем болгаш эм-таң чарыгдалдарынын долу нормаларын бюджетте бир дугаар айткан.

дап турар. Бөгүн бисте чоңун электри энергиязынга эң-не чигелдеги тарифтери кВт шак дээш 45,5 көпөөк бооп турар, а Хакасияда 37 көпөөк. Сибиринин болгаш чурттуң өске девискээрлеринде ук тарифтер рубль ажа берген болгай.

Февраль айдан эгелээш, чуртта оларны деңнеп эгелээр, аңаа элээр каш девискээр, оон иштинде Тыва хамаарышпас. Ынчанмыже келир үеде электри энергиязынга болгаш коммунал ачы-дуза чедирилгезинге өртектер хөй катап өзер.

Россия Федерациязынын Чазак электри энергиязынын тарифтерин чүгле экономика адырларына таарыштырар. **Чонга көргүзөр дузаламчыны адрес езугаар, хандырылганы четпес өг-бүлелерге чуртталга субсидиялары бээрин дамчыштыр көргүзөр.**

Республиканын Чазак электроэнергия рыногунга хостуг өртектерге болгаш тарифтерге шилчирин чийгедири-биле дараазында чүүлдерни боттандыраар:

бирээде. Республикаже кээр электри энергиязынга шын контролду тургузар. Телевирни Шушенское суурда, Туран, Абаза, Ак-Довурак хоорайларда подстанцияларнын счетчиктеринин көргүскенин езугаар төлээр, а бистин энергосистемавысты дамчыштыр Моолче берген электри энергиязын казып кааптар.

(Төңүзү 5-ки арында).

(Тончүзү. Эгези I-ги, 4-кү арынарда).

Ийде. Электри-биле ханды-рар организацияларның болгаш хереглекчилерниң аразында керээ харылзааларын сагыры дээш шындыгы хынаар.

Уште. Хууда генерация тургузугларын — биче ГЭС-терни болгаш дизельдик электри станцияларын республиканың ырак черлеринге тударын уламчылаар.

Дөртте. Бюджетте бүгү организациялар электри энергиязы ажыглааны дээш төле-вирлерни чүгле электри энергиязы болгаш чылыг счетчик-териниң көргүскенин езугаар төлөөрин чедип алыр.

Беште. Чуртталга-коммунал ачы-дуза дээш төлевири талазы-биле чоннун өрелер айтырын шиитпирлээр.

Ону чедип алырда, **өрелиг кижилерниң даңзызын тургузуп бүрүткээр.** Энергия-биле хандыар организацияларның бо ажылынга бүгү деңгелдерниң тус чер чагыргаларының удуртукчулары дузалаар. Чизе даңзызын езугаар алырга республикада 72 мун өг-бүле бар, а «Тываэнерго» ААН-ниң даңзызында 19,3 мун, «Тыва коммунэнерго» КУБ-тун даңзызында 56,1 мун өг-бүле

кирген бооп турар. Артык 3,4 мун өг-бүле кайыын тыптып келген чүве ирги? Оон аңгыда республикада 1 мун ажыг малчыннарның өг-бүлелери электри чыры чок черлерде чурттап турар болгай.

Дүүшпес мындыг чүүлдерни чайладыры-биле бүрүткээшкин түңнелдерин езугаар «өлүг мөчүлөрү» өре даңзызындан ушта бижири, өске черлерге чурттаары-биле көжүп чоруткан кижилерни база үндүр бижири керек.

Алдыда. Күүсекчи эрге-чагырга болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының хары-салгалыг ажылдакчыларын төле-вирлер кылбайн турарының чыл-дагааннарын илередир даңзыны кылырынга хаара тудар.

Март 1-де байдалды езугаар алырга, чурттакчы чон электри энергиязы дээш 45,4 млн.рубль, чылыг энергиязы дээш — 35,7 млн.рубль өрелиг бооп турар. Ооң-биле кады шахтерлар, энергетиктер болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының ажыл-дакчылары ай-айы-биле шалы-нын албайн турар.

Башкыларның, эмчилерниң, пенсионерлерниң орулгалары эвээш бооп турза-даа, олар коммунал ачы-дузаны дээш төлевири кылып турар, а

чамдык бай-байлак кижилер хөй айларда өрелиг бооп турар.

Чазак шындыгы хемчеглерни алырын бодап турар. Март айның ортан үезинде эртер калбак хуралдың соонда **өрелиг бүгү кижилерниң даңзызын «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.**

Чылыг болгаш электри энергиязы дээрге бистерниң магазин-нерден садып ап турарымыс хлеб, сүт, идик-хеп ышкаш барааннар болур дээрзин шуптувус билиривис чугула. Ынчангаш олар дээш төлээр, оларны камныг көөр ужурлуг бис. Чырыкты, чылыгны, газы, сугну, хөмүр-дашты камнаар керек. Счетчиктерни тургузар, чуртталга бажыңнары-ның эжиктеринге, подвалда-рынга корум-чурумну тургузар, бажыңнар иштиниң инженер четкилерин септээр керек.

Чазак чүгле керектиг кижилерге дузалап келген болгаш дузалаар-даа. **2002 чылда орулгалары эвээш 31,6 мун өг-бүлелерге 185,7 млн.рубль чурт-талга субсидияларын үзүп берген.** Бо чылын ындыг дузалам-чының хемчээли өзер.

Чедиде. Чаңгыс аай сана-жылга төвүн болгаш чаңгыс аай республика четкизин тургузар (коммунал ачы-дузаны дээш),

медээлерни компьютер-биле ажылдап кылып программаны долузу-биле боттандырар. Бөгүн хамаатылар электри энергиязы, чылыг, изиг, соок суг, канализация, телефон, газ, чуртталга шөлү өртөөн төлээр дээш элээн каш контораларга барып, оларның эжиктерин калбаннадып турары чажыт эвес болгай.

Сесте. Төлевирилер айты-рынын чорудуп турарын Чазак хуралынга ай санында чугаа-лажыр, аңаа чагыргалар баш-тыннарын, «Тываэнерго» ААН-ниң, «Тыва коммунэнерго» КУБ-тун удуртукчуларын болгаш специалистерин чалаар. Ындыг ажыл электри энергиязын фе-дералдыг мөөнөп садар рыноктун (ФОРЭМ) бээри электри энергиязы дээш төлевирилерге акшаландырышкын курлавыры тургузар органы бээр болгаш энергияны үе-үелеп үзөр чорукту болдурбас.

Адактың соонда. Күзелдиг кижилер-биле, ылаңгыя анык-тар-биле, керээлерни чаргаш, оларның күш-ажылын төлээр системаны экижидип тургаш, өре чыыр кижилерниң санын өс-түрерин энергия-биле хандыарар организацияларның удуртукчу-лары Чазакка аазаан. **Олар өре-лерни төлөөриниң графигин**

тургускаш, ол графика дүүш-түр төлөп турар кижилерге 20 хуу чыгелдени көргүзөр деп шиитпирлээн. 1000 рубль өре дээш 200 рубль чыгелде алыр-га, кымга ажыктыг эвес деп.

Хүндүлүг чонум, бодап көөр-ге, шуптувус боданыр үевис кел-ген-дир. Чырык, чылыг, чаагай чуртталга айтырымы даартагы хүнче соңгаарладып каар айты-рыг эвес-тир. Ол дээрге хүн бүрү-деги амыдыралдың, бистин уруг-ларымыстың, кырганнырвыстың чаагай амыдыралының чугула айтырымы-дыр. Хөй эвес санныг, харысалга чок кижилернин харысалга чок ажылы-биле эптешпес ужурлуг бис, оон республиканың бүгү чону качыг-давас ужурлуг.

Бистин мерген угаанныг чонувус амыдыралдың берге айтырыгларын кезээде туруштут шиитпирлеп келгенин, амгы бо берге байдалдан шын орук-биле чайлаарын түңнелинде чугаа-лакшаан ийик мен.

Республиканың Чазак мындыг яңзылыг чүүлдерни моон соңгаар болдурбас дээш бодунуң тала-зындан бүгү-ле күжениш-киннерни үндүрүп ажылдаар.

Кичээңгейинер дээш четтир-дим.

ШООРЖАК

2003 чылдың март 3.

УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

ТР-ниң Чазакның Даргазы Шериг-оол Ооржак байырлал хүннеринде ажыл-агыйжы ужуражыышкыннарны эрттирген.

Ол баштай РФ-тиң Президенти-нин чанында Кол контроль-ревизия эргелелиниң Сибирь округунда инспекциязының бөлүк контролерлары-биле ужу-рашкан. Эргелел начальнигиниң оралакчызы Татьяна Коробейни-кованың дыңнатканы-биле алыр-га, олар колдунда Чазак аппара-дының болгаш казначействонуң бюджет адырының ажылдакчы-ларының шалынының, докумен-тилерни шын кылып, чонну ажыл-га хаара тудар фондунуң хөрөңги ажылгалының талазы-биле хы-налдаларны чоруткан бооп турар. — Хыналданың түңнели ниитизи-биле эки болган, бюджет ажыл-дарынга өре чок, улуг хажы-дышышкыннар турбаан — деп, Т.Коробейникова март 7-де Ш.Ооржакка дыңнаткан. Чонну ажылга хаара тудар департамен-тиниң юристери кошкак ажыл-даанындан ажыл чоктарга посо-биени 6 ай иштинде төлээр тургаш, бүдүн чылда төлөп

келгенин ревизорлар кошкак деп санаан.

Ш.Ооржак сөөлгү он чыл дур-гузунда хажыдышышкыннар кыл-ган дугайында 400 хире Чазак доктаалдарын истелге органна-рынче чорутканын дыңнаткан. Ревизия актыларының ниити түңү 284 млн.рубль бооп турар. Ооң түңнелинде 33 кижини шииткен, 9 кижини шенелдеге шииткен.

Ш.Ооржак март 10-да гене-рал Анатолий Куликов-биле ужурашкан. Ол «Чаңгыс аай Рос-сия» партияның Тывада девискээр салбырының конференция-зының ажылынга киржип келген. Күрүне Думазынга соңгулда, Президент соңгулдалары чоок-шулаан тудум бо айтырыг онза чугула апар чыдар. Чуртка хөй партиялар турарын Ш.Ооржак айыткан. А.Куликов ындыг бодап-биле чөпшээрешкен.

А.МОНГУШ.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржактын 2003 чылдың март 6-да № 251 Чарлыын езугаар республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинге ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш мурнакчыларны шаңнаан.

«Тыва Республиканың ал-дарлыг ажылдакчызы» хүндү-лүг атты

Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем ажылдак-чыларының профэвилелиниң республика комитетиниң кол бухгалтери **Кара-кыс Чамбал-ооловна МЕННИГ-ООЛГА;**

Хөй-ниитиниң чөмөнчилге-зиниң «Огонек» муниципалдыг каттышкан бүдүрүлгезиниң эргелекчизи **Валентина Ивановна ЧЕРЕПАНОВАГА** тывыскаан.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижии-биле

Каа-Хем кожуун чагырга-зының даргазының оралакчызы **Татьяна Дашовна АРАПТАННЫ;**

Чөөн-Хемчик кожуунуң өөредилге килдизиниң эрге-лекчизи **Татьяна Маңнай-оол-овна КУУЛАРНЫ;**

Тыва Республиканың Чазак-

ның Бии-Хем кожуун девискээр эргелелиниң удуртукчузу **Екатерина Комбуевна МАТВЕЕВАНЫ;**

Тыва Республиканың Анык-тар херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң килдис начальниги **Саяна Киви-Доржу-евна МОНГУШТУ;**

Барыын-Хемчик кожуунда Барлык ортумак школазында башкы **Кертине Сарыгларовна МОНГУШТУ;**

Мөңгүн-Тайга кожуунуң өөредилге килдизиниң эргелек-чизи **Людмила Чертаг-ооловна ОЧУР-ООЛДУ;**

Кызыл хоорайда № 4 школа-ның директору **Людмила Алек-сеевна ОГНЕВАНЫ;**

Өвүр кожуунуң Хандагайты ортумак школазында башкы **Свет-лана Эрес-ооловна САТТЫ;**

Күш-ажылдың хоочуну **Лидия Александровна ЧЕРКАСОВА-НЫ** шаңнаан.

Тыва Республиканың судьяларының квалификация коллегиязынга хөй-ниитиниң төлээлекчилерин томуйлаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУГ ХУРАЛЫНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ПАЛАТАЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

«Россия Федерациязынга судьялар ниитилегизиниң дугайында» 2002 чылдың март 14-те № 30-ФЗ федералдыг Хоойлуга, «Тыва Республиканың судьяларының квалификация коллегиязынга хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң дугайында» 2002 чылдың декабрь 6-да №79 ВХ-1 Тыва Республиканың

Хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының доктаадыры болза:

Тыва Республиканың судьяла-рының квалификация коллегия-зынга хөй-ниитиниң дараазында төлээлекчилерин томуйлаар:

1. **ДАЖЫ-СЕГБЕ** Елена Хертековна;

2. **КУУЛАР** Шагдыр Седий-оолович;

3. **КОРЕШНИКОВА** Люд-мила Петровна;

4. **МОНГУШ** Доржу Бир-леевич;

5. **САЙБУУ** Николай Чуг-

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы **Д.ООРЖАК**

2003 чылдың март 4, № 74.

лурович;

6. **ТАС-ООЛ** Николай Ми-хайлович;

7. **ЧОДУЙ** Марат Шойдум-ович.

Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунда суд участогунуң чаргы чарар судьязының албан-дужаалыга томуйлаашкын дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УЛУГ ХУРАЛЫНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ПАЛАТАЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

«Россия Федерациязынга чаргы чарар судьялар дугайында» федералдыг Хоойлунуң 6 чүүлүнге, Тыва Республиканың Конституциязының 103 чүүлү-нүң «л» пунктузунга, «Тыва Рес-

публикага чаргы чарар судьялар дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 7 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Улуг Хура-лының Төлээлекчилер палата-зының доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунда суд участо-гунуң чаргы чарар судьязының

албан-дужаалыга **Андрей Вла-димирович ШИРЯЕВТИ** томуй-лаар.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы **Д.ООРЖАК**

2003 чылдың март 4, № 78.

ДЫҢНАДЫГЛАР

Бии-Хем кожуунуң муниципалдыг соңгулда комиссия-зының кежигүннериниң бүрүн эргелериниң хуусаа бетинде дүшкени-биле холбаштыр Рос-сияның Күрүне Думазында депутат мандаттарының хуваал-дазынче кирген кандидаттар-ны даңзызын идип үндүргөн политиктиг партияларга, соң-гулда блоктарынга, хөй-ниити каттыжыышкыннарга, соң-гукчуларның албан хаап, ажыл-дап, өөренип, чурттап турар черлериниң аайы-биле оларга Бии-Хем кожуунуң муниципалдыг соңгулда комиссия-зының составының (бадылаар эргелиг ийи кежигүн) кезин томуйлаар талазы-биле са-налдарны хүлээп ап эгелээнин ТР-ниң Төп соңгулда комис-сиязы дыңнадып тур.

Муниципалдыг соңгулда комиссиязының составынга саналдарны бо дыңнадыгны парлаан хүнден 10 хонук дургу-зунда дараазында адресче кири-п болур: 667000, Тыва Респуб-лика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18. ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел: (39422) 1-10-09).

ТР-ниң Төп соңгулда комиссиязы.

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазы-ның депутаттарының ка-тап соңгулданынган кандидаттарның халас болгаш өртектиг парлалга шөлдерин «Шын» солунга бээриниң чуруму Төлээлекчилер палата-зында кандидат бүрүзүнге бээр парлалга шөлү:

• **ХАЛАС** 123 одуруг азы машинага ийи интервалга парлаан 2 арын материал.

• **ӨРТЕКТИИ** 250 одуруг азы машинага ийи интервалга парлаан 4 чартык арын мате-риал.

Телевирлиг салыр мате-риалдарның 1 дөрбелчин см өртээ 15 рубль, аңаа немей өртемелде өртекке үндүрүү 20 хуу, туда төлээрге база немей 5 хуу үндүрүлгү.

МАСЛЕНИЦА КЫШ ҮДЕЛГЕЗИ

Эрткен дыштаныр хүнде, март 9-та, Кызыл хоорайга кыш үделгезинин байырлалы болуп эрткен. Масленицага тураскааткан байырлалдар Арат шөлүнгө, 4-кү микрорайонга, Улуг-Хемнин оң талакы эрикке оюн-тоглаалыг, ыры-шоорлуг болуп эрткен.

Кызыл хоорайның мэри Д.К. Донгак чонга байыр чедирип тур.

"Аныяк көрүкчү театрының" артистеринин баштак көргүзүглери.

Бичи уруглар, оолдарның кашпагайын көргүзөр шоодайлар кеткеш чаржыр оюн.

Чудурук-биле чокшур (кулачный бой) оюнну "Октай" ансамблдин артистери көргүзүп тур.

Сыртык-биле дүжүр сөкчүр оюн.

Акыбыстың мөгезин.

Чагы бажында белекти №3 школаның 9-ку класының өөреникчизи Куулар Айдың тиелекчи болуп чедип алган.

Кым күштүгүл?

Кызылдың Арат шөлүнгө байырлалды хоорайның мэри Д.К. Донгак ажыдып, чыылган чонга байыр чедиргеш, оларның ажил-ижинге, амыдыралынга чедишкннерни, аас-кежикти, бөгүнгү хүннү хөглүг эрттирерин күзээн. Орта Тываның хөгжүм-шии театрының, "Аныяк көрүкчү театрының" артистери база ат-сураглыг этнографтыг "Октай" ансамблиниң бичи артистери чараш ырларны болгаш оюннарны чыылганнарга көргүскен. Чыылган чон, улуг-бичи чокка, янзы-бүрү оюннарга киржип, күжүн шенежип, кашпагайын, чеченин көргүзүп, кышты үдээнер.

Василий БАЛЧЫЙ-ООЛДУҢ фоторепортажы.

"АВА БОЛГАШ УРУУ"

Бүгү-делегейнин херээнженер хүнү Март 8 таварыштыр Кызыл хоорайда "Херел" спорт залынга "Ава болгаш уруу" деп дүрген шалып, кашпагайын шылгажыр спорттун янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаа болган.

Ук маргылдааны уругларның спорт школазының дирек-

тору Ким Чигжит-оолович Котчин удуртуп, судьялап эрттирген. Ниитизи-биле ук маргылдаага 16 ава, 16 уруу — шупту 32 киж киришкен. Маргылдаалар аажок солун, адаанныг, дүшкүүрлүг байдалга эрткен. Эрээн шокар спортчу хептерин кеткен аныяк аваларның, оларның уругла-

рының чараштарын кандыг дээр. Ылангыя холдарын черге дегзип тургаш мөөрейлежир чарышка авалар, уруглар дыка идепкейлиг киришкен. Эпчок халааш барып ужуп-даа болур, хейшимчээшкн, кашпагай чорук негээр, каткы-хөглүг мөөрей болган. Бо маргылдаага

авалар, оларның уруглары мөөрейлежип-даа, ойнап, чаржып-даа, дыштанып-даа алганнар. Мөөрей аажок солун эрткен.

Түннелинде бирги черни "Алдан-Маадыр" чурт-шинчилел музейинин ажилдакчызы Лаида Монгуш 10 харлыг уруу Шончалай-биле,

ийиги черни ТКУ-нун башкызы Чечена Монгуш уруу 9 харлыг Хорагай-биле, үшкү черни эмчи Ирина Иргит 10 харлыг уруу Диана-биле тус-тус алганнар. Тиелекчилерни республиканың спорт комитеди өртектиг белектер, хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан.

Борис ОНДАР.

КИЧЭЭНИҢЕР: САРГЫ ЭНЦЕФАЛИДИ — АЙЫЫЛДЫГ!

“КСК-ИНГОССТРАХ”- ТЫҢ ТЫВАДА САЛБЫРЫ СИЛЕРГЕ...

Клещ — саргы, энцефалит — баш мээзи ыжар дээн уткалыг. Тыва Республика болза саргының халдавырлыг аары болганчок-ла көстүп кээр черлерниң санынга кирип турар. Тывада саргыга ызырткаш аарып турар кижилерниң саны сөөлгү чылдарда өзүп, озалдыг бооп турар. Ону дараазында саннар херечилеп турар.

Саргы аарыындан:

1996 чылда — 8 кижиге;
1997 чылда — 57 кижиге;
1998 чылда — 34 кижиге;
1999 чылда — 40 кижиге;
2000 чылда — 72 кижиге;
2001 чылда — 96 кижиге;
2002 чылда — 456 кижиге
ызырткан, 135 кижиге
аараан.

Бо саннарны тодаргай эвес деп болур, чүге дизе кожууннарда үндезин чон саргыга ызырткаш, тоовас болгай. Көдээ черлерде саргыга мунчурадыр ызырткан, арнынң, мойнунуң шыңган эъттери көжүй берген, бажын угбастаар чыгыы апарган чоруур кижилерни көрүп болур бис. Ол дээрге саргыга ызырткан соонда аарының хөрлээлээн демдээ-дир, ону эпилепсыа деп адаар. Чоннуң амыдыралы кошкап баксыраан кезиниң чамдык төлээлери арагаже хандыкшааш, бо аарыг ышкаш чылдагааннардан өлүр. Чамдык кадык-шыырак кижилер саргыга ызырткаш, ооң аарыын ОРЗ азы грипп хевирлиг аарып эрттирер. Тывада озалдыг халдавырлыг аарыглар килдизиниң медээзинден ап көөрге, саргы аарыы колдуунда Каа-Хем, Танды, Бии-Хем, Тожу, Улуг-Хем, Кызыл, Чеди-Хөл, Тере-Хөл кожууннарда, Шуурмак суурда, Кызыл хоорайның дача черлеринде нептереңгей илереп турар. Саргылар ол-бо черлерже дүрген чедип турарындан республиканың хову зоналарында бо аарыг көстүп кээп турар.

Арга-арыг саргыларының хоразы улуг, олар май айның ортан үезинден июнь айга чедир, а күштүг саргылар октябрь айга чедир ызырып, кижилерге хора чедирер. Олар болза часкы-чайгы айларда хора чедирерлер. Саргылар ыңай-бээр девискээрлерже шилчип көшкенде, чамдыктары өскелеринге аарыын халдадыр, ынчангаш хову саргыларындан часкы-чайгы үелерде сестип камгаланыры эргежок чугула.

Саргылар үш хевирге хоралыг:
саргы энцефалиди,
лайма аарыы,
саргыдан шивишкелээр аарыг

Саргы ызыртканындан аараанының херечизи бир-ийи неделя азы 5-8 хүн эрткенде илерей бээр, мага-боттуң температуразы 38-39 градус изиир, баш дыка аарыыр, хөй удаа кустулар, моюн, өжүн шыңганнары аарыыр.

Бо үеде вакцинация кылырга (6-6 ай дургузунда иммунитетти чоорту тургузары) болдунмас. Чүгле дүрген профилактика-биле бир ай болгаш-ла ийи катап сыкырттыры ажык бээр (бо база-ла чогумчалыг эвэс, чүге дизе үези эрте берген) болур. Саргы ызырпкан үеде дүрген профилактика кылдыр иммуноглобин (кандыг-даа) кылдыртып болур.

Имуноглобин дээрге саргы энцефалидиниң нептередикчизинге удур мага-ботту быжыктырар плазмадан азы донорлар ханындан спирт холуп кылып, ангылап-шүтгөн эзилдириг болур. Бо эмни саргы энцефалидинден аараан улуг-даа, бичии-даа кижилерге дүрген дуза чедиреринге болгаш эмнээринге ажыглаар. Бөдүүнчүдү чугаалаарга, ол эм бирги үе-чадада энцефалит нептередикчизи-биле демиселди чорудар, ооң дараазында үе-чадаларда 4-5 неделя дургузунда кижилерниң хууда антителдерин ылгаар. Ооң холумаа янзы-бүрү составтыг болур, чижээ, РФ-тиң ТР талазы-биле күрүнениң эпидем-хайгаарал черинден 14 харга чедир уругларга саналдап турар иммуноглобин 80 титр холумактыг бооп турар. Саргыга ызырткан соонда 160 титр холумактыг иммуноглобинни ажыглаар болгай. Саргыга ызырткан соонда баштайгы шактарда иммуноглобин инъекциязын алыры чугула. Ооң өртөөн мьнчаар тодарадыр: 10 кг деңзиге хамаарыштыр бир сыкырттырының өртээ 150 рубль.

Саргыга ызырткаш аараан бир кижини кадыкшыдыр эмнээринге 25-30 муң рубль негетинерин сагындыраалы. Дыка аар аараан кижилерге чүгле иммуноглобин садып алырынга 10-15 муң рубль херек болур. Эрткен чылын Красноярскиде медицинаның ыяап-ла камгаладылга фондузу чүгле үш муң рубльди эгидип берген. Красноярск, Лесозаводск, Абакан болгаш өске-даа хоорайларда медицинаның ыяап-ла камгаладылгазының арткан туннерин камгаладылга компаниялары азы хоорай бюджеттери төлеп турар. Саргы энцефалидинден камгаладырының өртээ 70-125 рубль бооп турар.

Бо чылын “КСК-Ингосстрахтың”, тывалаарга, Даштыкы күрүне камгаладылгазының Красноярскиде камгаладылга компаниязының салбыры Тывага бир-ле дугаар республиканың чурттакчыларынга ындыг программаны саналдап турар.

“КСК-Ингосстрах” камгаладылганы ийи үе-чадада төлээрин саналдап турар:

1. Саргы энцефалидинге удур иммуноглобинни чаңгыс катап сыкырттыр шприц (херексел)-биле дүрген профилактика кылдыр кылган таварылгада.
2. Саргы энцефалиди-биле аараан таварылгада эмнээшкени медицина стандарттарынга дүүштүр 3000 рубль хемчээлге чорударын хандырары. “КСК-Ингосстрах” аарыгының аар болганынга дүүштүр айыткан түнден хөй акшаны төлеп болур.

Ону боттандырары-биле “КСК-Ингосстрах” №1 поликлиника-биле керээни чарган. (Щетинкин-Кравченко кудумчузу, Гагарин деп автобус доктаар черде). Керээни езугаар иммуноглобинни балыгышкын эмнээр пунктга азы процедура кабинетинге бээр. Красноярск хоорайдан ажыы улуг иммуноглобинниң (160 титр) курлавырын сөөртүп келген. Саргыга ызырткан бир кижиге 7 мл иммуноглобинни

Саргы аарыының талазы-биле чугула медээлер билип алыры-биле Кызыл хоорайның Чүлдүм кудумчусунда 40 “а” бажында 415 дугаарлыг кабинетке, “Тыва чээли” банкыга кээр. Беседа чугааларны 9.00 шактан 13.00 шакка чедир чорудар. Тайылбыр алыр телефону 1-03-13.

сыкырткан, ол кижиниң кадыы экижип турар, элээн каш кижиге база ызырткан бооп турар.

“КСК-Ингосстрахка” камгаладылган кижилерге дараазында сүмелерни кадып тур бис:

1. Саргы ызырткан үтчүгешти хевээр арттырынар, аңаа болгаш саргыга дегбелер, ооң соонда №1 поликлиникаже далажынар, дүрген-не сыкырттып алыр болзунарза улам эки.

2. Бир эвес силерге иммуноглобин сыкырттыр апарза, ужаның мөн эдиниң шыңганының үстүү талазынче сыкырттырын эмчиден дилеңер, азы дөңмек эдиниң кырынче сыкырттыр.

3. Бир эвес аллергия аарыындан аарып турар болзунарза, ол дугайын эмчиге ыяап-ла дыннадынар. Ол онза чугула.

4. Бир эвес саргыга ызырткаш, халдавырлыг аарыг эмнелгезинге кирген болзунарза, силерни ийи дакпыр камгаладылга-биле — Медицинаның ыяап-ла камгаладылга фондузунуң болгаш “КСК-Ингосстрах” камгаладылгазы эмнээрин утпаңар. Эмчилер силерни МЫКФ-тиң стандарт эмнээшкени-биле хандырар, ооң соонда иммуноглобин эмнээшкенин (чижээ, саргы ызырткан черни көзүлбес кылдыр дырбап каапканда, 21 мл, менингеальдыг болза — 70 мл чедир, аар байдалга аараан болза — 130 мл чедир) эмнээр. Ооң камгаладылга өртөөн “КСК-Ингосстрах” төлээр. Бистиң камгаладылга харыысалгавыс — 10000 рубль, аар аараанда оон-даа улуг болур.

Ынчангаш камгаладылгалыг эмненирге өртээ чийк.

КАМГАЛАДЫЛГА ПОЛИЗИНИҢ ӨРТЭЭ:

1 кижиге — 100 рубль;
2 кижиге — 180 рубль;
3 кижиге — 255 рубль;
4 кижиге — 320 рубль;
5 кижиге — 373 рубль;
16 хар чедир уругларга — 75 рубль;
Пенсионерлерге — 75 рубль;
Коллективтиг камгалаткан таварылгада 75 рубль чийгелдени көргүзөр.

“КСК-Ингосстрах” бо программаны езугаар, РФ-тиң Күрүне камгаладылгазының хайгаарал чериниң дүрүмүнге үндезилээш, №2967Д чөпшээрел-биле ажылдап турар.

“Саргы энцефалидиниң профилактиказы болгаш эмнээри” деп бо программа республикада эпидемиология байдалы нарын бооп турарындан ооң карылгалы илдең бооп турар. Ынчалта-даа бистиң салбырвыстың төлээлелге чери Кызыл хоорайда ажылдап турар болганда, өске орулгаларның күсели-биле бо программаны кожууннарга калбартырын, ылангыя Бии-Хем, Улуг-Хем кожууннарга бурунгарлардыр деп бодап турар бис. Чүге дизе бо программа Тываның чонунуң социал камгалал ролунуң чамдызын күүседип болур.

Бистиң телефоннарывыс:

Кызыл хоорайда 1-03-13, филиалдың директору Самбу Ирина Иргитовна.
Красноярск хоорайда (3912) 22-65-38, “КСК-Ингосстрах” ХАН-ның чингине директору Силачев Геннадий Викторович.

«ХӨӨМЕЙИМ – КӨКСҮ-ХӨРЭЭМ»

ТР-ниң Культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле яамызы, Делегейниң «Хөөмей» деп эртем төвү, Сүт-Хөл кожуун чагыргазы, республиканың С.Пюрбю аттыг Улусту чогаадылга төвү, күрүнениң «Тыва» телерадио компаниязы ТР-ниң улус өөредилгезиниң тергини, Улустун хөөмейжизи, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы, тыва хөгжүм херекселдери чазарының мастери, хоочун башкы МАРЖЫМАЛ ОЧУРОВИЧ ОНДАРНЫҢ 75 харлаарына тураскааткан хөөмей күүседикчилериниң болгаш тыва национал хөгжүм херекселдери чазар мастерлерниң республика конкурзун 2003 чылдын март 20-де Сүт-Хөл кожуунун Бора-Тайга суурда Маржымал Ондар аттыг көдээ Культура бажыңына эрттирерин чарлап тур.

«ХӨӨМЕЙИМ – КӨКСҮ-ХӨРЭЭМ» деп бо конкурстун СОРУЛГАЛАРЫ:

■ хөөмейни чаңчыл езугаар күүседирин хөвээр арттыраы болгаш тыва улустун хөгжүм чаңчылдарын катап тургузары;

■ талантылыг хөөмей күүседикчилерин болгаш национал хөгжүм херекселдери чазар мастерлерни илередири, оларның чогаадыкчы аялынын хөгжүдери;

■ чон ортузунга хөөмей күүседикчилериниң болгаш хөгжүм херекселдери чазар мастерлериниң деннелин хөгжүдери база бедидери.

КОНКУРСТУҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ:

Конкурска күзөлдүг 16-дан 55 хар чедир кижилер киржип болур. Кожууннарда келир киржикчилерниң саны 10-дан ашпас. Киржикчи бүрүзүнүн күүседир үе-шагы 7-10 минута. Фонограмма ажылгавас.

Тыва национал хөгжүм херекселдери чазар мастерлерниң делгелге-конкурузунга:

— хөгжүмүнүн чаа херекселдерин көргүзөр;
— делгелгеге кирер ажилдарны уран шевер каастаар, бажыңы авторнун адын, адазының адын, фамилиязын, чурттап турар черин, кылыгының адын айтыр.

ЭРТТИРИНИҢ ЧУРУМУ:

Конкурс ийи кезектен тургустунар. Конкурс эгелээриниң мурнунда национал хөгжүм херекселдери чазар мастерлерниң ажилдарын көргүзөр, хөгжүм херекселдерин чазар эрги технологияларны хөвээр арттырган азы аңаа даянган дээр мастерлерни илередири.

I. ХӨӨМЕЙ ЖҮРИЗИНИҢ ҮНЭЛИЛ КЫЛЫР КОЛ НЕГЕЛДЕЛЕРИ:

— күүседир мергежилди;
— хөөмейниң элээн каш хевирлерин күүседип билири;
— онзагай күүседири;
— мергежилдин уран-чечен деннели;
— хөгжүм каасталгазы;
— киржикчилерниң сцена культуразы.

II. НАЦИОНАЛ ХӨГЖҮМ ХЕРЕКСЕЛДЕРИ ЧАЗАР КИЖИЛЕРГЕ КОЛ НЕГЕЛДЕЛЕР:

— херекселди кылырының технологиязы;
— хөгжүм херекселдин онза каастаны;
— үнүнүн дыйналыры.
ШАҢНАЛ-МАКТАЛЫ:

Конкурска хөөмей күүседиглерин болгаш хөгжүм херекселдери чазар мастерлерниң ажилдарын аңгы номинациялар-биле демдеглээр.

I. Хөөмей конкурзу:

— ТР-ниң Улустун хөөмейжизи, национал хөгжүм херекселдери чазар мастер Маржымал Очурович Ондарның кол шаңналы;

— сыгытты эң дээр күүсеткени дээш;
— каргырааны эң дээр күүсеткени дээш;
— эзенгилээрни эң дээр күүсеткени дээш;
— борбандырын эң дээр күүсеткени дээш;
— хөөмейни эң дээр күүсеткени дээш.

II. Хөгжүм херекселдери чазар мастерлер конкурзу:

— ТР-ниң Улустун хөөмейжизи, национал хөгжүм херекселдери чазар мастер Маржымал Очурович Ондарның кол шаңналы;

— игил чазарының эң дээр мастери;
— бызааны чазарының эң дээр мастери;
— дошпулуур чазарының эң дээр мастери;
— хомуу чазарының эң дээр мастери;
— чадаган чазарының эң дээр мастери.

ЧАРЫГДАЛДАРЫ:

бүгү командировка чарыгдалдарын чер-чер хөрөңгизиниң күсели-биле чорудар.

ОРГКОМИТЕТТИҢ АДРЕСТЕРИ:

конкурска киржир чагыгларны дараазында адресстерде хүлээп ап турар: Кызыл, Кочетов кудумчузу, 25-4;

республиканың С.Пюрбю аттыг Улусту чогаадылга төвү. Тайылбыр алыр телефону 1-11-78, 1-12-05;

Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы суур, культура килдизи. Тел. 21-1-29.

ОРГКОМИТЕТ.

БИР ЧЫЛДА ШЕНЕЛДЕ АЛГАН

Шак мындыг шийткелди Овур кожуунун федералдыг суду хамааты А.Т. Ооржакка хөй хемчээлдиг бараан аймаан Россияның каайлы кызыгаарын меге документилер ажылгап эрттиргеш, туттургаш, буруузу илереттингенде үндүрген. Ол эрткен чылдың мартта Кызылга эът садып-сайгарар сорулганы салгаш, моол хамааты-биле дугуржулганы кылган турган. А.Т. Ооржак боду хоорайда чурттавышаан, бир-ле каттышкан бүдүрүлгө черинде керээ езугаар ажилдап турар.

2002 чылда «Тыва эът» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези РФ-тиң Ветеринария департаментизиниң шийтпирин езугаар Моолдан 1500 тонна инек эддин үндүр сөөртүр эргелиг турган. Ынчалза-даа саарылга кылыр акша-хөрөңгиниң чок болганындан ук бүдүрүлгө чүгле хуу кижилерге болгаш юридиктиг албан черлеринге шынзылгаларны берип турган. Ындыг шынзылга чокта эмчи пунктузундан каайлы хыналдазынга эргежок чугуда мал эмчилериниң херечилелин берес.

Ук бүдүрүлгениң кол бухгалтер А.Т. Ооржакка 2002

чылдың февраль 28-ке чедир хуусаалыг, директорнун ады салдынмаан документини бижип берген.

Эрткен чылдың апрель 2-де Хандагайтының кызыгаар контролюнун ветеринария пунктузунга А.Т. Ооржак чажыт эддинге каайлы хыналдазын дүрген эрттирип алыр сорулга-биле хыналда органның ажилдакчыларын ежергезен меге, хуусаазы эрткен документилер-биле будалдырып тургаш, чөпшээрелди алкан. Ол документиге үндезилээш, Хандагайтының кызыгаар контролюнун ветеринария пунктузу ук сайгарлыкчыга мал эмчизиниң херечилелин бижип берипкен. 235 муң рубль өртектиг 8,3 тонна инек эддин А.Т. Ооржак Кызылга эккелгеш, садып-сайгарып турган үезинде Тываның каайлы ажилдакчыларының чоруткан хыналда үезинде туттурган. Шалыпкын истелгелиг хемчеге алганының түннелинде, А.Т. Ооржактың үүлгөткен керээ илереттинип көстүп келгени бо.

Наталья МОНГУШ,
Тыва каайлының парлалга секретары.

СЕМИНАРЖЕ ЧАЛАП ТУРАР

Кожуун чагырыкчыларының, оларның оралакчыларының, килдис эргелечилериниң болгаш ескелерниң-даа кичээнгеинге!

Март 21-ден 23-ке чедир Кызылда «Аныяк» өөредилге төвү 3 хонуктуг телевирилг семинар эрттирер. **Айтыры:** «Бюджеттен дашкаар болгаш телевирилг ачы-дуза».

Айтырар телефоннары: 3-51-96, 3-51-42.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 51.

АЖЫЛДААРЫН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызыл хоорай чагыргазы хоорайның муниципалдыг өнчү комитетиниң даргазының хостуг албан-дужаалына ажилдаар күзөлдиглерниң конкурзун чарлап тур.

Негелдези: дээди экономиктиг эртемниг, удуртур албан-дужаалдарга 5 чылдан эвээш эвес ажил стажтыг болур.

Айтырар чери: Кызыл, Ленин кудумчузу, 32, кабинет 309. Телефон 3-33-39.

2003 чылда ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей чергелиг шаңналының дугайында

Түрк чоннарның культура болгаш уран чүүл талазы-биле харылзааларын башкарып турар ТЮРКСОЙ («түрк уктуг» дээр) деп Бүгү-делегей чергелиг Организация культура болгаш уран чүүл талазы-биле 2003 чылдың Бүгү-делегей чергелиг шаңналыңче кордакчыларның билдиришишкенин хүлээп ап турарын чарлаан.

ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей чергелиг шаңналыңче ол организацияның сорулгаларына дүгжүп турар дараазында ажилдарны идип үндүрүп болур:

— литератураның, музыканың, сцена уран чүүлүнүн, кинематографияның болгаш телевидениениң чингине чогаалдары, монументалдыг болгаш пластиктиг ус-шевер ажилдары, архитектура, каллиграфия, декоративтиг болгаш улусту хевирлерниң ус-шевер кылыглары, фото-чуруктар дээш, оон-даа еске;

— түрк делегейниң культуразын болгаш уран чүүлүн моон-даа сонгаар кадагалаар, байыдар болгаш сайзырадыр талазы-биле улуг үлүгүн кирип турар аңгы эртемденнерниң болгаш автор бөлүктөрүнүн эртем ажилдары;

— нацияның, регионун болгаш делегейниң деннелинде бедик үнелелди алган культура программалары болгаш телевилелдери.

Кордакчыларны идип үндүрериниң дүрүмү:

ТЮРКСОЙ-да кежигүн бооп бактаап кирип турар чурттарның (республикаларның) Культура яамылары, культура болгаш уран чүүл талазы-биле Бүгү-делегей организациялары, тускай чергелиг чогаадыкчы болгаш эртем-шинчилел албан черлери, чогаадыкчы эвилелдер, массалыг информация чепсектери болгаш хөй-ниитиниң шимчээшкенири 2003 чылда ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей чергелиг шаңналын тыпсырының дугайында боттарының саналдарын 2003 чылдың август 1-ге чедир дараазында адресче чорудуп болур:

TURSOY,

ATAC SOKAK, № 19.

YENISEHIR/ANKARA—TURKIYE

TeLy (90-312) 4353161; 4312006 Faks (90-312) 4352760

E-mail: turksoy@turksoy.org/tr

ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей шаңналыңче идип үндүрүп турар чогаалдар 2001 чылдың январь 1-ден эрте эвес үеде тургустунган болур ужурлуг.

Саналга дараазында капсырылгаларны кожар: шаңналче кордакчының допчу намдары, 4x5 хемчээлдиг 4 фото-чурук, чогаалдын оригиналы азы хоолгазы, бир эвес бар болза, авторнун өске ажилдарының данзызы база ол ышкаш фото-слайдылар, парлаттынган үнелелдер, нота материалдары дээш, оон-даа еске.

Чогаалдын сөзүгүлелиниң оригиналына оон түрк болгаш орус дыл кырында очулгаларын кожар.

Кордакчыларны аймак-сөөк болгаш назы-хар талазы-биле кызыгаарлаवास.

Чогаалдарны шилириниң болгаш үнелээриниң дүрүмү

Шаңналче идип үндүрүп турар чогаалдарның хүлээп алышыкыны, шилилгезин болгаш баш бурунгаар үнелелин ТЮРКСОЙ-нун Кол дирекциязы болгаш тускай эртемниг специалистерден тургустунган Үнелел Комиссиялары чорудар.

ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей шаңналын тывысканының дугайында шийтпирни Культура яамыларының Доктаамал Чөвүлелиниң хуралына 2003 чылдың төнчүзүнде хүлээп алыр болгаш чарлаар.

Тиилээн кордакчыны шаңнаары-биле доктааттынган акша хемчээли – АКШ-тын 15.000 доллары.

Шаңналды автор бөлүкке тывыскан таварылгада шаңнал демдээн кижги бүрүзүнге тывыскаш, акша шаңналын оларның аразына үлээр.

ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей шаңналының дугайында Дүрүмүнүн негелделеринге дүгжүп турар чогаалдар чок болган таварылгада, шаңналды тывыспас.

Шаңналды тыпсырының хүнү болгаш езулалы:

ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей шаңналын тыпсыр чери – ол Организацияның кежигүнү бооп бактаап кирип турар чурттарның (республикаларның) кайы-бирээзинге 2004 чылда баргаш тыпсыр.

ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей шаңналын тыпсыры-биле байырлыг езулалды эрттирер.

ТЮРКСОЙ-нун Кол дирекциязы.

ТЮРКСОЙ-нун Бүгү-делегей шаңналыңче идип үндүрүп турар кордакчының АНКЕТАЗЫ

- ◆ Кордакчының ады, фамилиязы
- ◆ Төрүттүнген чери, үези
- ◆ Чурттап турар чери
- ◆ Эртеми, эртем чадазы, хүндүлүг ады
- ◆ Тускай эртеми, ажилдап турар чери, эрге-дужаалы
- ◆ Ук кордакчыны идип үндүрүп турарының барымдаазы
- ◆ Кескү чогаалдары
- ◆ Шаңналдары (ниити саны болгаш эң-не бедик шаңналдары)
- ◆ Чурттап турар чериниң адреси, телефону, факсы, электроннуг почтазы

- ◆ Кордакчыны идип үндүрүп турар организацияның ады
- ◆ Удуртукчузунун холунун үжүгү, таңмазы

ТР-ниң Культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле яамызы.

ШЫН

e-mail: shyn@tuva.ru

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазар болгаш «Шын» солун редакциязының коллективни.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, С. Хертэк, Т. Хертэк.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 1-19-87.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 1-18-10, компьютер төвү — 1-03-90, культура, өөредилге килдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, көдээ ажил-агый, үлетпур килдистер — 1-17-09, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8291. Чагыг 29.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткеленин Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомитетиниң типографиязына парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттырган саннары болгаш еске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.